Charles Simic versei 3
Michael Connelly: Éjjeli baglyok (próza) 6
Luis Eduardo Rendón versei 15

Villányi G. András versei 18
Dukay Barnabás verse 22
Domokos Johanna versei 25

Süli István: Lábunk nyomát (próza) 26
Kelényi Béla: A legjobb pillanat (vers) 31
Kakuk Tamás: Kilátástalan napok (próza) 35
Nagypál István versei 40
Nyerges Gábor Ádám: Elemezzünk szerelmesverset (vers) 43
Sztaskó Richárd: Három rövid (próza) 44
Szűcs Balázs Péter: Idegen helyek (próza) 48
Süveg Szilvia: Amikor te voltál Mása (próza) 50

Szénási Zoltán: [...] A hiány alakzatai a kéziratos hagyatékban
(tanulmány) 52

Márton László: Hazulról haza (Rédl Zora: *Melyik kontinens?*) 64
Zahuczki Dorottya: Kiűzetés a Paradicsomból
(Péter János: *Szabadulás*) 67
Péter János: Poeta beatifer (Mezősi Miklós: *Hozsánna és a vének*) 73

Wehner Tibor: Újabb előadhatatlan színjáték-futamok (1.) 76

Iványi Márton: Amnézia a fügefa árnyékában
(Emlékezés és távozás Goran Vojnović *A fügefa* című könyvében) 83
Edvard Kocbek: Gyerekek, hagyjátok már anyukát (vers) 86
Robert Simonišek: A folyó mentén (vers) 88
Jure Jakob: Az őszülő apa iszik és azt hajtogatja (vers) 90

Jász Attila: Behunyt szemmel (Fischer Balázs képeiről) 93

A borítón és a lapzárókon Fischer Balázs munkái

E számunk szerzői:
Connelly, Michael amerikai író (Los Angeles), Domokos Johanna költő, kutató (Bielefeld), Dukay Barnabás zeneszerző (Bp.), Iványi Márton kritikus (Bp.), Jakob, Jure költő (Szlovénia), Jász Attila költő, szerkesztő (Csömör), Kakuk Tamás költő, író (Tatabánya), Kelényi Béla költő, tibetológus (Bp.), Kocbek, Edvard szlovén költő (1904–1981), Márton László író (Bp.), Nagypál István költő (Bp.), Nyerges Gábor Ádám költő, irodalomtörténész (Bp.), Péter János író (Bakonybél), Rendón, Luis Eduardo kolumbiai költő (Medellín), Simic, Charles amerikai költő, filozófus, esszéista (1938–2023), Simonišek, Robert költő (Szlovénia), Süli István író, költő (Biatorbágy), Süveg Szilvia író (Tatabánya), Szénási Zoltán irodalomtörténész (Tatabánya), Szilágyi Mihály műfordító (Bp.), Sztaskó Richárd író (Bp.), Szűcs Balázs Péter író, szerkesztő (Bp.), Villányi G. András költő, fordító (Bp.), Wehner Tibor író, művészettörténész (Bp.), Zahuczki Dorottya kritikus (Bp.)

A FÉLELEM

Átadjuk,
önkéntelenül,
ahogy egy levél
megrezzenti a másikat.

Egyszer csak reszket az egész fa.
És sehol egy fuvalom.

UTÓSZEZON

Egyetlen levéllel
megy le a postafurgon a partra.
A hosszú móló végén
unatkozó sirály néha fél lábra áll
és úgy feledkezik.
Fenyegetés van a levegőben,
tragédiák készülődnek.

Előző éjjel azt gondoltad,
televízió szólt a szomszédban.
Biztosra vetted, valami új
szörnyűségről számoltak be.
Kimentél megtudni, mi az.
Mezítláb, egy szál rövidnadrágban.
De csak a tenger volt. Úgy tűnt,
belefáradt az ősidők óta tartó
színlelésbe, hogy siet valahova,
miközben egy tapodtat se halad.

A vasárnapokat idézte ez a reggel.
Az Ég megtette a magáét:
nem vetült árnyék a parti sétányra,
az üres házikók sorára, köztük
a kis templomra és a tucat sírkőre.
De mintha fázósan ők is
összehúzódtak volna.

4 A HALHATATLAN

Megborzongat az emléked.
Korán, kabát nélkül mentél
megkeresni régi tanítóid,
a kegyetlen tanítókat
és kedvenc szamaraikat.

Valahol rossz felé fordultál.
Seregnyi szürke napra leltél,
évek vonuló kísértethadára.
Biztos maszlag volt, amivel tömtek,
poshadt víz, amit megitattak veled.

Ismét abban az utcában,
abban a szűk, poros ablakú
szobában találtad magad.
Kint havazott, mint egy álomban.
Beteg voltál és ágyban.
Az egész világ dolgozni ment.
A szomszéd vak anyóka sóhaja,
csoszogása jól jött volna, de ő
rejtélyes módon meghalt a nyáron.

Csak a saját légzésed tudtad hallgatni.
Teljesen egyedül voltál és ismeretlen.
Hónapokba telt volna, míg valakinek
feltűnik hiányod. A hideg miatt
állig húztad a takarót magadon.

Eszedbe jutottak az eltűnt sarkutazók,
akiknek lábnyomát eltünteti a hó.
Nem volt pénzed, nem voltak kilátásaid.
Mindkét oldalon fájt a tüdőd.
Kisujjadat se akartad mozdítani,
hogy segíts magadon. Halhatatlan voltál.

Kint mintha újra meg újra ugyanaz
a sötétedő hópehely hullott volna.
A falak repedéseit tanulmányoztad,
a mennyezeten a beázások foltjait,
hogy minden részletet megjegyezz.

Szürkületkor megállt az idő.
Beleborzongtál a gondolatba,
hogy ekkora boldogság érhet.

Szilágyi Mihály fordításai

Charles Simic (1938–2023), alias Dušan Simić, szerb származású amerikai költő, filozófus és esszéista Belgrádban született. Tizenhat éves volt, amikor anyjával és öccsével csatlakozni tudott apjához, aki 1944-ben emigrált az USA-ba. Egyetemi tanulmányait Chicagóban és New Yorkban végezte. 1973-tól a New Hampsire-i Egyetem tanára, majd professor emeritusa volt. 2005-2007 között a Paris Review társszerkesztője, 2007/2008-ban az Egyesült Államok koszorús költője volt. Pulitzer-, Wallace Stevens-, Robert Frost-, és Zbigniew Herbert-díjas. Francia és délszláv nyelvekből készített fordításaiért a Nemzetközi PEN Club díjában részesült.

Bosch nem értette, hogyan bírják ki itt az emberek. Úgy érezte, a tavi széltől jéggolyóvá dermednek a szemei. Előkészület nélkül vágott bele ebbe a megfigyelésbe. Vékony ballonkabát volt rajta, mely még egy szánhúzó kutyát se tudott volna melegen tartani a chicagói télben. Nem hitt a közhelyek igazságában, mégis ezt gondolta: Öreg vagyok én már ehhez.

ÉJJELI BAGLYOK

A megfigyelt személy befordult a sarkon és délnek tartott a tómelléki park felé. Bosch tudta, hová igyekszik, mert előző nap is erre ment a könyvesboltból, amikor ebédszünete volt. A múzeumhoz érve felmutatta a tagságiját, és nyomban beengedték. Boschnak sorba kellett állnia a jegyért, de nem aggódott, hogy szem elől veszíti az illetőt. Tudta, hol lesz. A ballont magán hagyta. Egyrészt csontig átfagyott; másrészt tudta, hogy úgyse marad tovább egy óránál – a lánynak vissza kell mennie a könyvesboltba.

Gyorsan áthaladt a kiállítótermek során, egyenesen az állandó Hopper-kiállításhoz. A lányt ott találta a hosszú egyetlen padon. Már elővette a jegyzetfüzetét meg a ceruzáját, és dolgozott. Előző nap meglepve látta, hogy – miközben oda-odapillant a festményre – nem rajzol, hanem ír.

Bosch gyanította, hogy a Hopper-kép a múzeum legnagyobb attrakciója. Sokan jöttek megtekinteni, és álltak meg előtte, eltakarva a kilátást a lány elől. Aki soha nem köhintett figyelmeztetésül. Nem is szólt. Néha jobbra vagy balra kihajolt mögülük, és Bosch halvány mosolyt vélt megjelenni ajkán, mint aki örül a felfedezésnek, melyet az új nézőpontnak köszönhet.

Négy japán turista ült mellette. Gimnazistáknak látszottak, akik a mester legismertebb művét jöttek tanulmányozni. Bosch a terem másik oldalán állt meg, a lány háta mögött, hogy az ne vehesse észre. A hidegtől és a hosszú sétától fájtak az ízületei. A kezét dörzsölgette, hogy valamelyest felmelegedjen. Nem talált olyan épületet, ahonnan belülről látott volna rá a könyvesboltra. Kint, egy garázs bejáratánál várta, hogy a lány kijöjjön ebédidőben.

Bosch látta, hogy a pad széléről feláll az egyik diák. Odament és leült a másik három takarásába. Anélkül, hogy előrehajolna, megpróbálta kilesni, mit ír a lány a füzetébe, de mert az balkezes volt, a szöveg csak jobbról látszott.

Amikor egy pillanatra eloszlott a tömeg, felnézett a képre. A pultnál, a kép sötét részével szemben ülő magányos férfi vonta magára tekintetét. Tőle odébb egy pár ült. Unottnak látszottak. A magányos férfi nem törődött velük.

– Ideje indulnunk.

Bosch levette a szemét a képről. Egy idős japán nő intette magához a diákokat. A két lányka meg a fiú felállt, és kisietett a teremből, hogy csatlakozzon a többiekhez. Lejárt a kép megtekintésére szánt öt percük.

Bosch egyedül maradt a megfigyelt személlyel. Másfél méter választotta el őket egymástól. Bosch rájött, hogy hiba volt leülnie. A lány jól megnézhette, ha épp nem a képre vagy a füzetére figyelt. Emlékezhet rá, ha másnap ismét itt lesznek. Egy ideig mozdulatlan maradt, hogy ne keltsen figyelmet. Úgy döntött, vár két percig, aztán feláll. Félrenézett, hogy ne látsszon az arca. A lány egyelőre nem észlelte a jelenlétét, ezért Bosch ismét a képre fordította figyelmét. Azon törte a fejét, hogy a festő miért kintről mutatja meg a bisztró belsejét. Miért az éjszaka árnyaiból emeli ki.

Ám ekkor megszólalt a lány.

– Nagyszerű, ugye? – kérdezte.

– Tessék?

– A festmény. Nagyszerű kép.

– Igen, többen is mondják.

– Maga ki közülük?

Bosch megdermedt.

– Hogy érti ezt?

– Melyik alakkal azonosítja magát? Ott az a magányos férfi. Aztán a pár, amelyik nem örül túlságosan, hogy ott kell lennie. És a pultos, aki kiszolgálja őket. Maga melyikük?

Bosch a kép felé fordult.

– Nem is tudom… És maga?

– Egyértelműen a magányos figura. A nő unottnak látszik. A körmét nézegeti. Én sose unatkozom. Úgyhogy a magányos alak.

Bosch a képet nézte.

– Igen. Azt hiszem, én is.

– Maga szerint mi a történetük?

– Az övék? Miből gondolja, hogy van nekik?

– Mindig van történet. A festészet történetmesélés. Tudja, miért „Éjjeli baglyok” a címe?

– Nem. Nem igazán.

– Hogy miért éjjeli, nyilvánvaló. De vegye szemügyre a fickót, aki a nővel van!

Bosch megnézte, és rögtön rájött. A fickó orra hegyes, hajlott. Mint egy madár csőre. Fenn van, tehát bagoly.

– Látom – mondta.

Elmosolyodott és bólintott. Tanult valamit…

– De nézze csak a fényeket – mondta a lány. – A képen az összes fény a bisztróból jön. Az vonzotta oda a szereplőket. Fény és árnyék, jin és jang jól láthatóan.

– Festőnek gondolnám, de maga nem rajzol, hanem ír a füzetébe.

– Nem vagyok festő. Író vagyok. Illetve remélem, egy napon az leszek.

– Bosch tudta róla, hogy 23 éves. Túl fiatalnak tűnt ahhoz, hogy íróként már bármit is elért volna.

– Szóval írónak készül, de egy festményt megnézni jön ide.

– Ihletet merítek. Úgy érzem, rengeteget tudnék írni róla. Ha gondom van, idejövök. Segít túljutni rajta.

– Miféle gond?

– Az írás arról szól, hogy mi következik. Néha nem jön könnyen. Ezért jövök ide és nézegetek ilyesmiket – mutatott szabad kezével a képre. – És eltűnik a probléma – mondta bólintva.

Bosch szintén bólintott. Érteni vélte, hogy mi az ihlet, és hogy hatni tud egy egészen más területre is, és ott hasznát lehet venni. Mindig úgy gondolta, hogy a szaxofon hangjának tanulmányozása és megértése jobb detektívvé tette. Nem tudta biztosan az okát, és hogy ezt magának vagy másnak ki tudná fejteni valaha is. De tudta, hogy Frank Morgan „Altatódal" című számától valahogy jobb lett abban, amivel foglalkozik.

– A festményről ír? – kérdezte a lány füzetére pillantva.

– Nem. Regényt írok. Azért járok ide, mert remélem, hogy átragad rám valami a festményből – mondta nevetve. – Tudom, őrültségnek hangzik.

– Nem igazán – mondta Bosch. – Azt hiszem, értem. Egy olyan valakiről szól a regénye, aki magányos?

– Igen, nagyon is.

– Magából indult ki?

– Részben.

Bosch bólintott. Szívesen beszélgetett a lánnyal, pedig ez helytelen szakmailag.

– Ennyit rólam – mondta az. És maga miért van itt?

A kérdés meglepte Boscht.

– Hogy én miért vagyok itt? – próbált időt nyerni. – A kép miatt. A maga valóságában akartam látni.

– Két egymást követő napon?

Bosch lebukott. A lány mosolyogva a saját szemére mutatott.

– Az írók, mint mondják, jó megfigyelők. Tegnap láttam magát itt.

Bosch szégyenlősen bólintott.

– Nem tudtam nem észrevenni, hogy mennyire fázik. Ez a kabát... Maga nem erről a környékről való, ugye?

– Hát nem igazán. Los Angeles-i vagyok – mondta, és közben a lányt figyelte.

Dermesztően hatott rá. Mint őrá a kinti szél.

– Nos, akkor ki maga? És mi ez az egész?

*

Bosch húsz percet várakozott az előtérben, mire Griffin biztonsági embere bevezette az irodába. Griffin egy nagy mahagóni-borítású íróasztal mögött ült. Ugyanott, ahol első találkozásukkor.

Jobbra, egy nyitott függönyű ablakon át, Bosch egy medence mozdulatlan víztükrére látott. Griffin hosszú ujjú edzőruhát viselt, cipzáras garbóval. Az arca kipirult attól a mozgástól, ami neki edzésnek számított.

– Sajnálom, hogy feltartottam – mondta. – Eveztem.

Bosch csak bólintott. Griffin az íróasztala előtti egyik székre mutatott.

– Foglaljon helyet. Mondja el, mire jutott.

Bosch maradt állva.

– Nem fog sokáig tartani – mondta. – A nyom nem vált be. Elmentem Chicagóba, de akit találtam, nem ő volt.

Bosch szavait emésztve Griffin hátradőlt székében. Tehetős és befolyásos lévén, nem volt hozzászokva, hogy valami nem válik be. A dolgok mindig jól alakultak Reginald Griffin, három Oscar-díjas film producere számára.

– Beszélt vele? – tette fel a kérdést.

– Igen – mondta Bosch. – Hosszasan. És a lakást is ellenőriztem, mialatt ő és a szobatársa dolgozni voltak. Semmit nem találtam, ami arra utalt volna, hogy álnéven bujkál. Másvalaki volt.

– Maga téved, Bosch. Ő volt.

– Nyolc éve ment el. Az hosszú idő és az emberek megváltoznak. Főleg az ő korabeli gyerekek.

– Azt hittem, maga beválik, Bosch. A sok kitűnő ajánlás után. Valaki mást kellett volna megbíznom. Úgy látszik, muszáj lesz.

– Ne bajlódjon ezzel. Csupán egy genetikusra van szüksége.

– Miről beszél?

Bosch a kabátja zsebébe dugott kézzel állt. A bélést kivette, miután visszatért Los Angelesbe, de a kabátra változatlanul szüksége volt, mert ott komoly esőzések voltak. Noha Chicagóban nem védte meg a hidegtől, Los Angelesben szárazon tartotta, miközben igencsak közhelyesnek mutatta. A lánya figyelmeztette erre. De legalább nem viselt hozzá kalapot. A kabátja

bal zsebéből elővett egy műanyag zacskót, és előrehajolva az asztalra tette.

– DNS-teszthez – mondta. – A fésűn maradt hajról vettem, amikor bejutottam a lakásba. Csináltasson egy mintát, és hasonlítsa össze a sajátjával.

Az tudományosan igazolni fogja, hogy a lány nem a sajátja.

Griffin fogta a zacskót, és szemügyre vette.

– Azt mondta, van egy szobatársa. Honnan tudjam, hogy nem annak a francos haja?

– Onnan, hogy az illető egy fekete apától származó afroamerikai. Bármely labor meg tudja mondani, hogy ez egy fehér nő haja.

Bosch visszadugta a kezét a zsebébe. Mehetnékje volt. Eleve nem kellett volna elvállalnia ezt a munkát. Abból, amiket az „Éjjeli baglyok" előtt Griffin lánya elmondott neki, világos lett számára, hogy ellenőriznie kell a megbízóit, mielőtt elvállal valamit. Folyton tanul az ember. Bosch új volt a magánnyomozói szakmában. Alig egy éve vált ki a Los Angelesi rendőrség kötelékéből.

Griffin magához húzta az asztalon a zacskót, és betette egy fiókba.

– Ellenőriztetem – mondta. – És addig is folytassa. Biztos lesz még ötlete, ha már annyit nyomozott elhúzódó ügyekben.

Bosch megrázta a fejét.

– Azzal fogadott fel, hogy menjek Chicagóba, és nyomozzak a fotója alapján. Megtettem, és nem a keresett lányra bukkantam. A többi számomra érdektelen. Ha a lánya tudatni akarja, hol van, jelentkezni fog.

Griffin bosszúsnak tűnt: vagy Bosch elutasító szavai, vagy amiatt, hogy meg kell várnia, míg a lánya kapcsolatba lép vele.

– Bosch, még nem végeztünk. Azt akarom, hogy maradjon rajta az ügyön.

– Bárkit felkérhet erre. Elég belenéznie a szaknévsorba. A magam részéről lezártam a dolgot. Végeztünk egymással.

Bosch az ajtó felé fordult. Griffin biztonsági embere állt ott. Kérdően nézett a főnökére, hogy hagyja-e távozni Boscht, vagy tartsa vissza.

– Menjen csak – mondta Griffin. – Alkalmatlan. Nem véletlenül kérte előre a megbízási díját. A lányom behálózta. Tudom, hogy a fotón ő van, és behálózta.

A biztonsági őr kinyitotta az ajtót, és félreállt, hogy a látogatójuk kimehessen.

– Bosch! – szólt utána emelt hangon Griffin.

Bosch megállt az ajtóban, és megfordult, hogy szembenézzen Griffin utolsó sértésével.

– Említette magának Mauit, ugye?

– Nem tudom, miről beszél. Már mondtam, hogy nem a maga lánya volt.

– Részeg voltam, a fenébe is, és soha többé nem tettem ilyet – dühöngött.

Bosch várta a folytatást, de ennyi volt. Megfordult és kiment.

– Egyedül is kitalálok – mondta. Az iroda ajtaja becsukódott mögötte, és ő kifelé tarott nyomában a biztonsági őrrel. Egyszer csak, immár irodája bezártságából, Griffin hangját hallotta.

– Részeg voltam! – harsogta.

Mintha ez bármire mentség volna, gondolta Bosch.

*

Bosch kigördült a kocsibejárón. Remélte, hogy öreg járgánya olajfoltokat hagy a macskaköveken.

Amikor több háztömbnyire volt Griffin házától, megállt a járda mellett. Az ülések közti pohártartóból elővett egy eldobható mobilt, és felhívta az egyetlen beprogramozott számot. Három csengetés után egy fiatal nő hangja szólalt meg:

– Igen?

– Én vagyok – mondta Bosch. – Most hagytam el az apja házát.

– Hitt magának?

– Nem tudom. Nehéz megmondani. A hajszálakat átvette, és elvégezteti a tesztet. Ha az meglesz, talán meggyőzi.

– És nem fogja elvezetni a maga lányához?

– Nem. Róla sose vettek mintát. Az fog kijönni, hogy nincs egyezés senkivel. Remélhetőleg beéri ennyivel.

– De megint szedhetem a sátorfámat. Túl nagy a kockázat.

– Ésszerű megoldásnak látszik.

– Említette Mauit?

– Igen. Amikor távozóban voltam.

– Ugyanazt mondta, amit én?

– A történtekről nem beszélt. De az, hogy szóba hozta, igazolta: helyesen döntöttem.

Hosszabb csönd állt be, mielőtt a lány újra megszólalt.

– Köszönöm.

– Nincs mit. Tartoztam ennyivel. Rájött a fotó eredetére?

– Igen. Egy dedikáláson készült, melyet a krimiszerző D. H. Reilly tartott nálunk a könyvesboltban. „Halálos csapda" című könyvének megfilmesítésére elővásárlási joga volt apám cégének. Nem tudtam. Az irodája gyűjti a produkcióikkal és a javadalmaikkal kapcsolatos összes médiatalálatot. Ezek alapján célzottan tud reklámozni. A vakszerencse műve volt. A fényképen a háttérben állok, és kiszúrhatott, amikor átnézte a Reillyvel meg a könyvével kapcsolatos híranyagot.

Bosch belegondolt. Valós eshetőség. Egy dedikálási fotó ad tippet egy elszökött lány kereséséhez. Griffin nem árulta el Boschnak a fotó eredetét, amikor felfogadta és ráállította az ügyre.

– Angela – szólalt meg Bosch –, mindent összevetve, érdemes lenne munkahelyet változtatnia. De nem ebben a városban. Egy másikba kéne költöznie.

– Lehet, hogy igaza van – mondta a lány csendesen. – Csak szeretek itt lenni.

– Keressen valami melegebb helyet – mondta Bosch.

A lány hosszan hallgatott. Azon rágódott, hogy megint odébb kell állnia, nehogy az apja megtalálja.

Eközben Boschnak bevillant a festmény. A magányos férfi a pultnál. Eltűnődött, vajon meddig képes Angela éjjeli bagolyként városról városra vándorolni és mindig egyedül lenni a pultnál.

– Tudja, mit? – törte meg a csendet. – Nem dobom el ezt a telefont, rendben? Nem így terveztem, de megtartom. Bármikor felhívhat, oké? Ha segítségre van szüksége, és akkor is, ha csak beszélgetni akar. Hívjon bármikor, rendben?

– Oké – felelte. – Azt hiszem, én is megtartom ezt a telefont. Hívjon maga is…

Bosch rábólintott, noha nem látott előre addig.

– Így lesz – mondta. – Vigyázzon magára…

Befejezte a hívást, és a ballonkabátja zsebébe csúsztatta a telefont. A visszapillantótükörben ellenőrizte a hátulról jövő forgalmat. Megvárta, míg be tud sorolni, és elindult a járda mellől. Éhes volt, szeretett volna enni valamit. Ismét eszébe jutott a pultnál magányosan ülő férfi.

Az a férfi én vagyok – gondolta vezetés közben.

Szilágyi Mihály fordítása

Micheal Connelly (sz. Philadelphia, 1956) amerikai író, eddig 38 krimi szerzője. Többnek Hieronymus „Harry" Bosch magánnyomozó a főhőse. 2002-ben Clint Eastwood rendezésében és főszereplésével került filmvászonra a *Véres munka* (Blood Work) című regénye. 2011-ben Matthew McConaughey főszereplésével filmesítették meg *Az igazság ára* (Lincoln Lawyer) című bestsellerét. A történetet a Netflix 2022-től tv-sorozattá alakította. Connelly minden jelentős nemzetközi díjat elnyert bűnügyi regényeivel, a többségük magyar fordításban is megjelent.

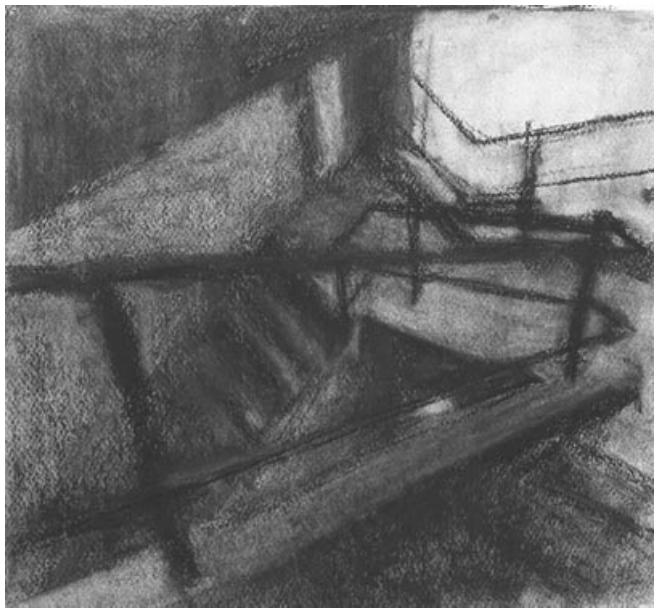

14

A VIRÁGZÓ KŐ

Luis Eduardo Rendón

Figyeljünk
mert mindjárt kivirágzik egy kő

virágzik majd a dal
és magyarázatot követelnek az országfők

az újságírók a jelenség helyszínére csődülnek
a hívők jelnek fogják tartani
a kétkedők a föld panaszának

az akadémia új területet akar majd feltárni
a gyerekek ezt fogják
füzetükben lefesteni
mezőkön jártukban keresni
álmukban hallani

a rádióállomások igehirdetésként
juttatják el a hírt a falvakba

mindenütt a csodáról fognak beszélni
eközben a Vatikán
a Fehér Ház
és a Fekete Álarcos
úgy tesz majd mintha a kő az övé volna

Mentsük meg
rimánkodnak majd a zöld pártok
a hupikék törpikék
és az eszelős régészek

de mindig virágozni fog egy kő
a titokzatos sivatagokban
a folyómenti gyümölcsösökben
a szerelmesek beszélgetéseiben
és a többi kő vágyában

16 MANDRAGÓRA[1] AVAGY AZ IDŐ GYÖKERE

Egy sötét teremben
egy égő gyertya előtt csendben egymást nézzük

és tünedezővé válunk
mint egy filmben
amikor különböző korokból tűnnek elő arcok
hogy egy pillanatra újra találkozzanak

egy métert távolodva egymástól
egy évszázad lesz közöttünk
két métert távolodva két évszázad
és megváltozik az arcunk
minél távolabbi annál elvarázsoltabb

illatok vezérelnek utunkon
gyermekségünk egyfajta középkor
a nappali két vége történelem előtti
és az árnyakból páfrányok nőnek

lépések és pillantások évszázadai
nagyon közel hozzánk felfigyeltünk egy kisdedre

a jelen egy ölelés mielőtt kihuny a láng
mely annak káoszába taszít bennünket
hogy nem látjuk egymást

A MENNYORSZÁG KULCSA

Nincs zseb
hol a mennyország kulcsát tarthatnád
se egy hely a házban
vagy a világban
vagy a lélekben

nincs hová elkallódnia

se térkép megmutatni hol találod
se lakatos aki megformálná

akkora súlya lehet
mint egy kolibrinak
vagy egy bércnek

ami a ködfátyolé körülötte

hogy ne arányszám döntsön
a mindig nehéz bejutásról
e szavakkal leírhatatlan birodalomba

egyedül egy kapuról tudunk
melyet sürgősen be kell dönteni

Szilágyi Mihály fordításai

Luis Eduardo Rendón kolumbiai költő 1972-ben született az Antioquia megyei San Roque-ban. Napjainkig hét verseskötete jelent meg. A Prometeo kulturális magazin, valamint a Medellíni Nemzetközi Költészeti Fesztivál egyik szerkesztője ill. szervezője.

[1] mandragóra: burgonyaféle illatos gyógynövény, más néven szerencsegyökér, varázsgyökér.

18 VILLÁNYI G. ANDRÁS

a kéz
Szakamoto Rjúicsi emlékének[1]

hangszeren futkos
húrral világokon átér
halódik vagy gyilkol
elborítja tengersok vér
porból lett vér vérből szálló por
ahonnét jött oda ér

a hangtalan üres szoba
mégsem néma soha

Zenekari muzsika – az ember legmagasztosabb összjátéka

Minden műalkotás közt legillanóbb a zenei hang. Talán éppen emiatt képes a legtitkosabb valóság legpontosabb leírására a muzsika. Egy festmény vagy szobor előtt órák tölthetőek anélkül el, hogy a figyelem tárgya – észlelhetően – változott volna. Ám nem észlelhetően kolosszális átalakuláson ment keresztül, szubatomi részecskéi galaktikus távokat röpködve átrendeződtek. A zene nem állítható meg az észlelés folyamatában. Megállása, miként szünetei – szóközei – a némaság: a megszólalás angyali formája, melyet a körbevevő hangok rajzolnak elő.

zenekar
Delphine Galout-t hallgatva[2]

ki kottáját közös látomásnak
énjét feledve játssza
énekhangon-hangszeren növeszt
szárnyat a testtől ellép
hadd zenéljen egy Angyal
az emberszív melegén

Erbarme dich mein Gott![3]

könyörülj istenem! zokog a szólista
formás ajkát égi hang ékíti
fedetlen válla villan
kábítón ölelik az estélyi ollóívei
feketefehérbe törzsét

a selymet ronggyá tépve
csontig merülni e hangba s képbe
majd tengerbe süllyedt napként
megpihennék végre

könyörülj istenem

20 *a zene látomása*
Dukay Barnabásnak [4]

hadd látom a Zenét amint
felhőként szétpermetez a tavaszi
kankalinok és nőszirmok között
élő szemekre álomképeit sepri
azok mintha *álmában ámul az álom-*
igazságtól tapasztalatként (át)élik
e délibáb valóságot
és csak zuhan és zuhan tömérdek léten
parányi csillagként egészen egyedül
ámító mélyeibe fagyott teleknek

[1] A minap elhunyt komponista, zenész, környezetvédő és polgárjogi aktivista.
https://youtu.be/X6td9KUZMfw
[2] Delphine Galout, François-Marie Drieux és François-Xavier https://youtu.be/BBeXF_lnj_M
[3] Könyörülj, Istenem! *(Máté passió, J.S. Bach)*
[4] https://youtube/0gXlKB5qYYc

Vanesszának

Imádó Imádott

- hová lettél?
- azonosultam az esti sötétség fekete színével
újhold idején felragyogó csillagos éggel
havas hegycsúcsok homályló árnyai mögött felhőtornyokkal
növekvő Hold alatt virágszirmok bársonyával
köröttük lebegő illatokkal
holdtölte fényteljességének páratelt fehérségével.

érezve a Föld biztató jóságát befogadó szeretetét
fogyó Hold napjain szemlélve ködök gomolygását
fülelve hulló levelek alig hallható érkeztét
szelek irgalmára bízott száraz ágak töretését.

fény fordulása hajnalpír vékony csíkjai
Napunk emelkedése világunk zsibongó kínjai.

átélve látást hallást érintést az élet ízét
déli világosságban fölénk boruló ég kék kupoláját
alkonyodóban pihenést hűs szakajtókosárban

eggyéválva a szalmafonat hullámaival
várva a napvilág hanyatló futását
segítséget kérve fáktól fuvalmaktól
a történetet elválasztva az életerőtől
másolatot készítve a tudás sötét tengerének
a nagy víz partján egybeolvadva a leáldozó Nap fényének vörös színével
s elrejtőzve téridőn túl a lét örök végtelenjében.

dukay barnabás

24

behunyjuk szemeink.
nem alszunk el. várakozunk.
kéz kézben.
alig lélegzeni. nagyon-nagyon távolról
ránk gondol, és aranyszálát felénk veti.
határtalan békessége, mint gondola
állandó vizeken.

a szív böjtje

-részletek-

***

átmeneti állanadó tétlen tét
tanítvány és mester nem lenni lenni
anyagtól távol az Egész szívben
ismét *la vita nuova*
a hallgatás felavatott megosztott csönd
mennyei úton fordító homályban
magas eget, aki hordja, aki rejti
füst nyithassa kapuit
meztelen ég mély alap virágzás csoda
középre helyez szem lehuny kimért hangban
a tér egy pillanat sem

***

horogra kapott a szívünk, sugallja.
mellkasunkba ömlik fehér vize.
újból és újból megélni,
egyszer csak hármasban egybeérni
amikor az öröm öröm,
csak AZ van.
a nem tudott mezején
bizsergő sejtelem vezet,
kinyitja fejtetőnk, szívünk,
talpunk közepét,
és felfűz helyünkre a gyöngyök közé.
végtelen sok egymásba
rétegző fényfolt a csend.

26 Süli István

LÁBUNK NYOMÁT

Nemlineáris etűdök, avagy a megnevezés

A fürtös csillagba zárt világvége

III. etűd – amelyben Regiomontanus mellett más tudós elmék is megosztják velünk tudásukat a rettenetes üstökösökről, továbbá föltűnik Thököly Imre gróf.

1672. március 9-én egy nem túl fényes, nem túl nagy feltűnést keltő üstökös jelent meg Magyarország fölött, és időzött az égen tíz napon át. A látványt egy ismeretlen német mester – más források szerint Lukas Schnitzler – rögzítette fametszeten; a Szatmár városa és erődítménye fölötti égboltra dermedve ábrázolja a kométát más égitestek, így a Hold, a Vénusz, és számos egyéb megnevezetlen csillag társaságában. Mivel csóvája nem mutatott határozott irányt, amely kijelölte volna a sorban egymás után elpusztítandó nemzeteket, és nem szitált alá a levegőből sem a dögletes kórokat terjesztő sárgásszürke pora, a megjelenésével okozott hirtelen riadalom hamarosan kíváncsisággá szelídült. Az indulatok imigyen lenyugodván, a Szatmárhoz közeli Magon falu kovácsát, a biztonság okáért, egyházi és hatalmi szóval azért még kirendelték a határba, hogy a korábban már bevált módszer szerint, segédeivel együtt a műhely fújtatóival hajtsák el az üstököst az égről. A megfújtatás után a jelenség néhány napon belül eltűnt, a józan, higgadt ész ismét ura volt a helyzetnek.

Ha néhány évvel később a vándor fölfelé nézett a csikorgóan hideg decemberi éjszakában, csak a különféle, a maiakhoz roppant hasonló csillagalakzatok megszokott, egymáson átderengő képét láthatta a kora újkori égen. Ebbe a monoton egyhangúságba hozott váratlan izgalmakat az évtized fordulóján, 1680–81-ben megjelenő újabb kométa. Kisztei Péter gönci prédikátor Kassán, 1683-ban kiadott *Üstökös csillag, avagy oly együgyű rövid elmélkedés* című munkája szerint a jelenség, a Julianus naptárral számolva, 1680. december 22. és 1681. január 26. között, vagyis egy hónapnál is hosszabb időn át lebegett, halovány fátylát maga után vontatva, Magyarország fölött. Úgy tűnt, hogy *sem hagymázt, sem dögletes pestist vagy egyéb fertelmes kórságokat, sem*

földrengést, árvizet, de még halványan csillogó, titokzatos sárgásbarna porát sem szórta eddig alá, írja Kisztei, ezzel csak még nagyobb bizonytalanságba és rémületbe kergetve a szörnyű csapásokra alant várakozókat. Mivel ez idő tájt a Julianus naptár mellett az új, a Gregorianus, azaz XIII. Gergely pápa megreformált naptára is érvényben volt Magyarországon, ennek időszámítása alapján ugyanazt az üstököst 1681. január 2. és február 26. között is számontartották. *Micsoda hát most a valóság*, kérdezi Kisztei az *Üstökös csillag*ból kihagyott rövid kommentárjában, *mi lesz most a valóság, ha az így, akár a kígyó nyelve, a szemünk előtt kétfelé tud hasadni? Számomra annyi látszik bizonyosnak,* írja, *hogy a kométa nyugaton tűnt fel, és égi észak felé nézett igen fényesen, és nem dögvészt vagy pusztulást hozott minékünk, hanem a huszonnegyedik életévében járó, ifjú Thököly Imre gróf felívelő pályájának ígéretét*.

Kisztei jól ismerte Abin Fermána *Az Fényes Üstökös Csillag Egyéb Kegyetlenkedései* című munkáját, ám annak egy idevágó, de könnyen félreérthető passzusát, mely szerint az alulról érkező meleg, magas páratartalmú levegő a csillagok kedvező állása mellett segíti az üstökös csillag kialakulását, ami aztán saját túlsúlyától elnehezülve, egyszer csak hirtelen alázuhan, most inkább nem idézte.

Ugyanerről a jelenésről a *Tarih-i Üngürüsz*, más néven *Madzsar Tarihi*, vagyis *A magyarok története* török krónikása, Mahmud Tercüman, I. Szulejmán szultán bécsi zsidó családból származó tolmácsa és diplomatája azt írja, hogy 1680. december hónapjában egy hatalmas nagyságú és fényességű üstökös csillag tűnt föl, melynek csóvája 60 foknyi távolságot ölelt át, és nyolc héten keresztül volt látható az égbolt két egymáson elforgó rétege között lassan tovacsúszva. Megjelenése után nem sokkal, írja Tercüman, amint az méretéből és csóvája állásából várható is volt, az erdélyi Brassóban hatalmas földrengés pusztított el széles földeket, Debrecen városának a felét pedig rejtélyes, alig megfékezhető tűzvész emésztette föl.

A debreceni tűzvészről egy másik kortárs beszámoló, az üstökösről látszólag semmit nem tudván, megemlíti, hogy a város tűzvész által épen hagyott felében, a még füstölgő, üszkös romok szomszédságában, az Anyaszentegyház fölkent képviselőinek rövid vizsgálódását követően máglyák lobbantak lángra, melyeken a titkos tűzesetekkel hírbe hozott, gonosz és erkölcstelen életű férfi és legalább egy tucat vörös hajú, tüzes boszorkánysággal megvádolt, eltévelyedett nő vesztette életét. A máglyák tüze imigyen a fertővel szembe fordult, a gonosz lelkeket bűnös testükből kiszabadítva, és azokat a lángok által megtisztítva, megállította a város további pusztulását.

Ugyanebben a kométában az erdélyi kancellár, Bethlen Miklós az ország sorsát látta az Úr különös és megfejthetetlen terve, a Gondviselés által az égre fölfestve megjelenni. *A nem régen látszott üstökös csillagnak*, mondja önéletírásában, *amivel is az Úr szolgáit fenyíti, annak pedig széles nagy farka vala, aminek állása és iránya szerént könnyen hadakozás lészen a vége, az pedig, bizony elhathat még Erdélyre is. Készülődjünk tehát*, írja, *mert boldog az a nép, amely még a béke idejében gondol a háborúra.*

Az 1680-as évi üstökös további jelentőségét mutatja, hogy hosszú idő után kiváló bortermést hozott.

Kisztei még 1681 januárjában megküldte *Üstökös csillag* című munkájának rövid vázlatát Sopronba Csúzi Cseh Jakabnak, aki az országgyűlés idején a református rendek prédikátora volt, és aki Lisznyai Kovács Pállal, dicsérő sorai mellé csatolva, visszajuttatta és Kisztei figyelmébe ajánlotta az ő készülő, *Edom Ostroma. Avagy, Abdias Profeta Latásának egynehány Elmelkedesekben foglaltatott világos Magyarazattya* értekezését, amelyben igen meggyőzően beszél az Úr háromágú ostoráról, amelyek pedig éhség, ellenség és pestis, ilyenformán közös gyökerük a halál, amely immáron az apokalipszis negyedik lovasaként, fakó hátasán ülve közelít föltartóztathatatlanul.

Kisztei igen nagy becsben tartotta a Joannes Regiomontanus néven híressé vált Joannes Müller von Königsberg öröknaptárral kiegészített természettani és csillagászati könyvét, a *Csíziót*, melyet a Heltai Gáspár néven ismert Heltai Gáspár, protestáns lelkész fia, akit szintén Heltai Gáspárnak hívtak, fordított magyarra 1575-ben, és azt ki is nyomtatta kolozsvári nyomdájában, 1592-ben. A könyv pontos címe *Csízió, vagyis a csillagászati tudománynak rövid és értelmes leírása* volt, de ezt így, ebben a teljességében csak igen kevesen ismerték. Kisztei egyébiránt egy eredeti, német nyomású példányt használt. Regiomontanus munkája mellett, akinek nevét ebben a formában csak jóval a halála után kezdték használni, első ízben talán Philipp Melanchthon említette így egy 1531-ben keltezett írásában, Königsberg latin nevére, a Mons Regiusra utalva, az idők és jeleik pontosabb felismerése és beazonosítása végett gyakorta forgatta egy bizonyos Israel Hibner nevű csillagász *Influentz Lunae Et Saturni* című munkáját, melyet a szerző Freibergben, 1644 táján adott ki, és amely alapján, a rövid bevezető szerint, teljes bizonyossággal megjósolhatóvá váltak a világ elkövetkező eseményei.

Az a bizonyos Hibner pedig valójában Israel Hiebner vagy Hübner volt, a schneebergi születésű matematikus, csillagász, orvos, aki minden betegséget gyógyszerek nélkül, pusztán a szellem mágikus tudománya, gyógynövények

és drágakövek delejes hatása által kívánt és tudott gyógyítani, és aki Eperjesen, valamint Nagyszebenben is dolgozott, és nemcsak precízen csillogó orvosi vágó- és szúróeszközöket készített, melyeknek már a puszta látványától hideglelést kaptak a betegei, hanem öröknaptárt is, és megbízható előrejelzéseiben többször is meghirdette a világvégét. Az 1657-es *Natur Kalender* ajánlásában azt írja, hogy igyekezzenek az elolvasásával, ugyanis a csillagok által kijelölt, a számok misztikus, rejtett tudásával megtámogatott, következő, most már tényleg végzetes, 1666. június 6-i világvége időpontja vészesen közeleg, az apokalipszis lovasai már fölnyergelték sötét szőrű paripáikat.

Két évvel később, 1668 márciusában, a nagyszebeni Aranykakas fogadóban egy erősen kapatos csongrádi lókereskedő, bizonyos Gyakra Gáspár, rejtélyes módon fölismerte az előtte még sohasem látott, most éppen indulni készülő Hiebnert, és kemény hangon számonkérte tőle a beígért, ám elmaradt világvégét, amelynek okán vagyona jelentős részét elverte. Hiebner, kihörpintvén sörét, csak annyit mondott a kupecnek, hogy ez az eset is világosan bizonyítja az Úr végtelenül nagy bölcsességét, jóindulatát és hatalmát, amivel még e szörnyűséges végítéletet is semmissé tudta tenni.

Nevezett Hiebner pedig négy hónappal később, július 22-én, az otthonában, a vacsorára nem túl nagy étvággyal elfogyasztott pulykasült, egy jó férfitenyérnyi szelet meggyes pite, és az azt követő két korsó sör megivása után, csendben jobblétre szenderült. Közel s távol ismert rokona nem lévén, elhunytának hírére a helyi magisztrátus leltárba vette az utána maradt ingóságokat, melyek a lista szerint kanalak és tálak, egy ón főzőüst, három hajtás különleges finomságú és erősségű, fehérre cserzett csagrin, melyet szamár fenékbőréből készítettek, vegyesen néhány ismeretlen eredetű ezüsttallér és rézpénz, talán távoli német tartományokból, különféle iratok és lutheránus nyomtatványok, egy német nyelvű *Biblia*, Joannes Regiomontanus gondosan bekötött, a gyakori használattól elfeketedett lapszélű *Csízió* című csillagászati könyve, a legkülönfélébb szárított gyógynövények, összerendezett kupacokban, melyek a ház szinte minden zugát kitöltötték, köztük ismeretlen rendeltetésű egyéb anyagok, és pár darab napkeleti ásvány. Továbbá, szépnek mondott ruhák is, egy aranysárga nadrág, két bíbor bélésű, körömszín kabát, a felhajtásuk bársonnyal szegve, egy könyökben kissé kopott, szürke atlasz zeke, zsebében egy érmeformájú, egymáson elforgatható rézkorongokból összetett, míves öröknaptár, valamint egy piros, karimás kalap.

Egy Israel Hibner nevű emberről pedig, aki minden bizonnyal nem azonos a fent említett és leírt Israel Hiebnerrel vagy Hübnerrel, a schneebergi származású orvossal, matematikussal és csillagásszal, az erfurti egyházközség dokumentumai között fennmaradt rövid feljegyzés megemlíti, hogy tevékeny, hosszú élet után, melynek utolsó éveit az Úr különös kegyelméből kifolyólag mindenféle földi gondok nélkül, teljes agylágyulásban töltötte, 1672. március 10-én, egy halovány üstökös megjelenésének másnapján, és hat évvel az Israel Hiebner által meghirdetett világvége után, visszaadta a lelkét az Úrnak.

A legjobb pillanat

Kelényi Béla

Sétanapló

lihegve törtettünk felfelé az Antónia
lépcsőn a kerítésekre boruló fák és
bokrok közötti vakító csendben mert
az út végén a horizont fölött a semmi
várt ránk a színtiszta nyári kék ég alatt

*

mint egy feketére dermedt villámcsapás a tűző
napon úgy vágott rajtunk végig a teljesen kihalt
Hunyady utcán cikk-cakkosan végigfutó árnyék

*

mindig akkor amikor a nyáresti sétán
a Keveháza utca sarkán a Fraknó utca
felé kanyarodunk üt szíven bennünket
a kerítés mellé ültetett fenyőből kiáradó
illat mintha még most is Ciovón lennénk

*

azon az el nem múló nyári délutánon kétszer
sétáltunk el a Bartók utcai sarkantyúvirággal
benőtt kapu előtt és egyszer sem gondoltunk
arra hogy mögötte mi is régen elmúltunk már

*

mindig az lesz a legjobb pillanat mielőtt
rátérünk a Gellért-hegyen a Padok útjáról
a Szabadság sétánynak a hegy oldalában
végighullámzó ösvényére mert az ilyenkor
felbukkanó panorámában nemcsak az ég
hanem a város és a folyó ezüst szalagja is
épp olyan mint egy hatalmas mozdulatlan
festmény amiben jobbról és balról is csak
jönnek a villamosok az autóbuszok a hajók
és a felhők mégsem tudnak elmenni sehová

*

de a Csóka utcába nem megyünk mert az egy
hosszúkás kopott dobozra hasonlít aminek két
oldala a sárga villamosremíz és a régi gangos
házak tűzfala közé kerülni olyan érzés mintha
végtelenül lassan mozgó sakkfigurák lennénk
valamilyen ismeretlen szürrealista filmben és
közben meg attól rettegünk hogy valaki ránk
csukja a doboz Bartók Béla útnál nyitva maradt
végét mert a Kelenföldi úttól elzárt része felől
egyre közelebbről hallatszik a kutyák csaholása

*

egy ködös téli reggelen mintha csak belesétáltunk
volna a Kopaszi-gát végén kitárulkozó ismeretlen
Monet-látképbe ahol a víz és ég távolban összeérő
szürkéskékje között egy elmosódott fekete uszály
araszolt oly kínos lassúsággal mint egy lélekhajó

*

igazán nincs abban semmi különös amikor a Rákó
utcáról az Olt utca felé fordulva úgy délután 2 óra
körül egy pillanatra felvillan a nap mi pedig közben
rendületlenül araszolunk csak tovább a pauszpapírba
csomagolt örökkévalóságba amit téli ködnek hívnak

34

Kakuk Tamás 35

KILÁTÁSTALAN NAPOK

(regényrészlet)

David leendő szülei 1956. október 22-én kigombolt lódenkabátban álldogálnak a Boráros téri kiskocsmában, az ötvenes évek kényszerű divatjának kötelező darabját viselik, mint mindenki; a lódent posztószerűen szőtt durva gyapjúszövetből varrják, anyaga nem ereszti át a vizet, tehát esőkabátként is beválik, a téli hónapokban pedig jó meleg viselet. Nincs helye az egyénieskedő öltözködésnek, az emberek ősztől-tavaszig ebben a puritán szabású kabátban járnak-kelnek az utcákon, ha a hosszúlépésükre várakozó pár lódenjének címkéjét jobban megvizsgálnánk, megbizonyosodhatnánk arról, hogy mindkettő az 1951-ben Rákosi Mátyás ajándékaként átadott zalaegerszegi ruhagyárban készült. A férfi András édesapjának a testvéröccse, a legzordabb időben is hajadonfőtt mászkál a szabadban, hátrafésült, erősszálú fekete haja nem tűri a micisapkát, a belekaroló nő kontyba tűzött, szőke fürtjeit piros svájci sapka alá fésülte a gyári öltözőben. A kék köténves pultos a többi papírfecnihez tűzi blokkjukat, két deci szódát spriccel a takarékosan kimért, többek szerint kukoricából készült fehérborba, a férfi kezébe nyomja a csap alatti gyors öblítéstől vizes poharakat. A fiatalok a gyöngyöző fröcscsökkel az előre kiszemelt üres ablakmélyedésbe húzódnak, látszólag elmerülten hallgatják a kocsma duruzsoló zsivaját, pedig valójában mindkettőjük fejében az jár, hogy albérletükben alaposan befűtenek a cirádás öntöttvas kályhába, hogy összebújhassanak az ágyban. Most szabad a vásár, a főbérlő házaspár délutános műszakban dolgozik, a nagyobbacska gyerekeknek, ilyenkor hétfő késő délután, úttörőfoglalkozásuk van az iskolában; siethetnek a kocsmától három villamosmegállóra lévő gangos sarokház ötödik emeleti lakásának cselédszobájába. A férfi a dunántúli Tébából, a nő egy tiszántúli kis faluból, Sápról költözött Budapestre, ha közhelyes fordulatot használunk, a sors akaratából mindketten a Lampartban kaptak munkát, a *2×2 néha 5*-öt, Ferrari Violettával és Zenthe Ferenccel már együtt nézték meg a Lenin körúti Vörös Csillag moziban. A soroksári fegyverüzem az államosítással lett

hivatalosan lámpagyár, de mindenki tudja, a változás valójában csak annyi, hogy ezentúl a Frommel karabélyok helyett Kalasnyikov géppisztolyokat gyártanak; munkahelyük elődjét: a Fegyver és Gépgyár Részvénytársaságot 1889-ben alapították, az országban elsőként itt foglalkoztak nagyüzemi fegyvergyártással, akkoriban a Mannlicher-típusú puskákat szállították a császári és királyi hadseregnek. David szülei 1956. október huszonharmadikán este hat óra környékén sodródnak a lelkes tömeggel a Sztálin-szoborhoz, hogy milyen körülmények között kerültek ide, arról nem esik szó a harrerei ház szombatonként megtartott kerti partiján; a zimbabwei főváros magyarjai az erős angol söröktől egyre szilajabbul, századszor is elmesélik, miként sikerült végre-valahára elég helyet biztosítani a felvonulási téren, hogy a teherautókat beindítsák, és a nyakba kötött drótkötelekkel lerántsák túlméretezett talpazatáról a gyűlölt dromedár szobrát. Egyszerre, megint és megint, húzd meg, vigyázz, a szobor nem moccant, a drótkötelek egymás után szakadtak el, az emberek mérgükben és tehetetlenségünkben a sírás szélén álltak, de azt mondták, ember tette oda, ember le kell tudja onnan venni. Az egyik közeli gépipari technikumban találtak gázhegesztőt és -vágót, a tömeg ujjongott, ahogy dolgoztak, de ahelyett, hogy fogytak volna, egyre csak többen lettek az emberek, így akadt segítség bőven, sokan értettek hozzá, mert az ipari iskolában vagy a munkahelyeken kitanulták ezt a szakmát. Nagy hozzáértéssel szinte percek alatt elvágták a térd alatt a szobrot, de a legnagyobb probléma megint csak az volt, hogy a segíteni akaró tömeget miként tudják hátrébb kényszeríteni, mert ott nem volt főnök vagy beosztott, tanuló vagy tanár, ott mindenki egyenlő volt, és mindenki segíteni akart. A tömeget végül sikerült hátra könyörögni, a teherautók a most már meggyengített szobrot nagy recsegések és ropogások közt le tudták húzni a posztamensről. A gyűlölt szimbólum hatalmas robajjal lezuhant, ott hevert földön, az emberek diadalmasan felmásztak rá, s mintha mindjárt az egész kommunizmust legyőzték volna, örömmámorban úsztak és csak ölelgették egymást. A szobordöntés másnapján, szerda kora délután sokan kászálódnak le a Csepel teherautóalvázra gyártott Fakarusz autóbuszból a tébai Öreg-telepen, a munkáskolónia hatajtós házainak kéményei olyan kedvtelenül füstölögnek, mint a szénporos arcú bányászok szájában az *5 Éves Terv* cigaretta; az emberek vállán lécekkel összeszögelt klecnik billegnek, a támfák ácsolásakor megmaradt gömbfadarabokat hazavihetik tüzelőnek. A nyitott csatornájú utcákon spontán kialakuló kisebb csoportokban vérmérsékletük szerint morgolódnak, szitkozódnak az újabb normaemelés miatt, hangosan nem merik kimondani, amit gondolnak, jelen esetben azt, hogy elegük van a kommunista műszakokból, a rendkívüli túlórákból; nem tudhatják, hogy a bányavállalat vezetőit a pártközpont és a nehézipari minisztérium folyamatosan sanyargatja a szénkitermelés növeléséért, de ez egyébként sem érdekelné

őket. A főnökség, hogy megfeleljen a felső szintű elvárásoknak – teljesen szokatlan módon – a kiemelkedő munkateljesítményekért negyedévi prémiumot ígér a dolgozóknak, ráadásként hízott sertést ajánl fel a termelésben élen járó munkásoknak. A mérgelődő férfiak a konyhai mosakodás közben erről dohognak az asszonynak, aztán a viaszosvászonnal letakart asztalra tett krumplileves és grízes tészta fölött már azon méláznak, hogy milyen jól jönne az a disznó a családnak. A tébai laktanyában a pesti forradalom hírére – első intézkedésként – megerősítik az őrséget, a rendőrkapitányságon riadókészültségbe helyezik a teljes állományt, de a bányákban még zavartalan az éjszakai munka, a front alacsony vágataiban a bányászok rövid nyelű csákányaikkal, izzadtan, szótlanul fejtik a szenet, tolják a csilléket. Két ilyen dolgos napnak kell eltelnie ahhoz, hogy harmadnapon a hajnali műszakváltáskor a VI-os aknára kihívott rendőrök letartóztassák a sztrájkra felszólító röplapokat osztogató pesti fiatalokat. Az eset híre futótűzként terjed el Tébában, és olyannyira feldúlja a közhangulatot, hogy a déli órákban a bányaipari technikum tanulói az eset miatti tiltakozásul otthagyják a tanórákat. A diákok a borús ég alatt tüntetni vonulnak, a hatóságok meglepetésére a reggeli műszakból hazafelé tartó munkások is csatlakoznak hozzájuk. A többszáz főre gyarapodott menet a pártbizottság rideg épületénél a ruszkik hazát skandálja, amivel alaposan ráijesztenek az ablakfüggönyök mögül riadtan leselkedő hivatali apparatcsikokra, azokra, akik ahhoz is maflák voltak, hogy a párt városi vezetőihez hasonlóan, még időben kiosonjanak a hátsó bejáraton. A tüntetők olyan hevesen követelik a röplapokat osztogató pesti fiatalok szabadon bocsátását, hogy erélyesen fellépő küldöttségüknek a városi rendőrkapitány személyesen mutatja meg az üres fogdát. Az események ilyetén fordulatára az éjszaka folyamán már vészjóslóan zúgnak az aknák légvágatai, miközben a laktanya parancsnoki tanácstermében ingerült katonai-, rendőri-, tanácsi- és pártvezetők arról vitatkoznak, hogy milyen lépéseket tegyenek a tébai munkáshatalom megvédésére, de budapesti központi irányítás híján, semmiben nem jutnak dűlőre. A helyiségben vágni lehet a cigarettafüstöt, ami a nyitott ablakokon kiszivárog a szabadba, és mérgező felhőként terül szét a nyugtalan álmoktól gyötört Téba fölé. David leendő szülei a kelenföldi pályaudvaron szállnak vonatra, nincs különösebb okuk az ország elhagyására, tétlen szemlélői voltak a forradalomnak, de a kalandvágy és a jobb élet reménye arra sarkallja őket, hogy a szakadó esőben csatlakozzanak ahhoz a húszhuszonöt emberhez, akik a győri vasútállomás forgalmi irodájához közeli mellékutcában gyülekeznek, a hidegtől és a nyomasztó kételyektől Rajkáig vacognak az ütött-kopott Csepel teherautó ponyvája alatt, miközben az jár a fejükben, vajon helyes döntést hoztak-e azzal, hogy elpártolnak hazájuktól.

A középkorú birkabőrbekecses férfi Győrben szedte össze tőlük az illegális határátkelésért kialkudott pénzt; hogy az egyik kukoricatábla latyakos dűlőútján a lelkükre kösse, ne toporogjanak itt sokáig, gyorsan induljanak el a mutatott irányba, nehogy belefussanak a határőrökbe, nem sok jót hallani felőlük, a szovjet katonákkal megerősített járőrök képesek lelőni bárkit, aki nem áll meg a felszólításukra. David leendő szülei sorstársaikkal együtt nehéz sóhajjal vágnak neki a veszélyes vállalkozásnak, minél előbb szeretnék elérni a zöldhatárt, de bakancsaik elnehezülnek a szántóföld esőáztatta földjétől, lábukon koloncként vonszolják magukkal a szülőföld marasztaló sarát. A sötétszürke felhőkből hidegen égető esőcseppek peregnek az arcukba, de fáradságos gyaloglással végül baj nélkül sikerül kiszabadulniuk az aratás nélkül maradt kukoricatáblák fogságából. A Deutsch Jahrndorf táblától osztrák önkéntesek kísérik őket a hajdani Németjárfalu templomkertjébe, ahol a vöröskeresztes sátorban fával fűtött dobkályha ontja a jóleső meleget és a fehér kötényes osztrák asszonyok az udvari gulyáságyúból zománcos pléhtányérokba merik az eperlevél tésztabetétes forró zöldséglevest. Az időugrás mechanizmusát nem ismerjük, de az elmélet hívei szerint egy előidéző faktor indítja be a folyamatot, fogadjuk el ennek azt a veterán harci repülőgépet, ami a vidéki autóbusz-végállomásra emlékeztető Port Elizabeth-i repülőtér terminálja előtt hívja fel a figyelmet a repülőgépmúzeumra. A típusát illetően sem titokzatoskodunk, a masszív kőposztamensen negyvenöt fokos szögben beállított, ha tetszik: égbetörően, egy kiöregedett Impala Mk1-es kapott helyet; az olasz gyártmányú kétüléses gép a dél-afrikai légierő oktatórepülője volt, de fedélzeti gépágyújával, géppuskájával valószínűleg harci bevetéseken is használták. A *Venegono Superiore Aermacchi* prototípusa először 1957 decemberében szállt fel Varesében, abban a hónapban, amikor David leendő szülei még az osztrák menekülttábor lakói, akik nem sejthetik, hogy Olaszországnak milyen jelentős szerepe lesz az életükben. Egyelőre ott tartunk, hogy társaikkal együtt a traiskircheni lágerbe szállítják őket, a tízezer lakosú kisváros Bécstől húsz kilométerre fekszik, magára hagyott, düledező iskolaépülete, a *Bundesbetreuungsstelle für Asylwerber* a magyar menekültek egyik központi állomáshelye. A komódfiókban fennmaradt családi dokumentumok szerint David apja innen írja meg aggódó édesanyjának, hogy azonnal elutaznak a legelső országba, ahol befogadják őket, de amikor bedobja a gondosan megcímzett levelet a tábor postaládájába, még nem tudhatja, hogy milyen megpróbáltatások várnak rájuk. Az Egyesült Államok bécsi nagykövetsége indoklás nélkül elutasítja a bevándorlási kérelmüket, a baj nem jár egyedül, mert kitartó próbálkozásaik sorra kudarcot vallanak, hogy miért, ennek okát soha nem tudják meg, évtizedek múlva is valami titokzatos büntetésnek érzik az események akkori alakulását, amit hazájuk hűtlen elhagyása miatt mért rájuk a sors. A lélekben

évekkel mérhető lágerhónapokban Ausztrália jelentette számukra a felcsillanó reményt, ehhez Olaszországba kellett vonatozniuk, a Rómától ötven kilométerre lévő Civitavecchiából fut majd ki tengerjáró hajójuk a távoli földrész felé, de mégsem kapaszkodhatnak fel a fedélzetére, mert az ausztrál hatóságok az utolsó pillanatban törlik vízumukat. Emiatt keserű szájízzel várják az olasz fővárosban helyzetük jobbra fordulását, mígnem a kilátástalan napok valamelyikén bekopogtatnak a dél-rhodéziai követség kapuján, jókor és jó helyen zörgettek ajtót; két hét múlva elrepülnek Afrikába. A négymotoros gép Líbiában, Nigériában, Belga Kongóban is leszáll üzemanyagért, az új élettől aggódó emigránsokat Léopoldvilleben, a mai Kinshasában, a Kongói Demokratikus Köztársaság fővárosának repülőterén az ott élő magyarok fogadják, akik afrikai alapanyagokból főzött gulyáslevessel vendégelik meg őket, és szellős nyári ruhadarabokat ajándékoznak honfitársaiknak. Három nap múlva David apja az örökké sziszegő lángvágóval darabolja a kiselejtezett tehervagonokat a Rhodesia Railway harrerei vasúti remízében; esténként kimerülten bóbiskol a baptista egyház ingyenes angol nyelvtanfolyamán, de az első fizetésből futja a bútorozott lakás bérlésére, feleségével ott hagyhatják alkalmi szálláshelyüket, majd amikor David – évek múlva – hosszú vajúdással világra jön az anglikán kórházban, szépen berendezett kertes házukba térhetnek haza az újszülöttel.

TÁNYÉROK

Mosogatsz és a tányér megáll
a kezedben, koldus vagy királyfi,
Koldus vagy, királyfi, ismételgeted,
gyorsabban, majd lassabban törölgetsz

és fogalmad sincs hova kéne letenned,
nincs helye, ahogy a maszatnak és
a tisztaságnak se,
nincs visszalépés.

ELHAGYÁS

Nincs hold az égen, amikor bepakolsz
és véletlenül se lopod el az ezüstöt
vagy a tusfürdőt, mint az inasfiú és
a szobalány, amikor elmenekülnek,

ott hagysz minden könyvet, cetlit,
listákat és szerelmes leveleket is,
a párnával együtt, szöges ellentétben
a reklámokkal és az elvárásokkal,

és amiről nem fog lejönni egy újságcikk,
apropó, a kutyát se érdekli, aki
a parkban veszett oda. Egy papagáj vagy,
akit letakartak, hogy hallgasson el.

TITOK

Tulajdonképpen az elme koncentrációja,
mint a beton egy tölgyfa törzse körül.
És mégis kudarc, amikor anekdotává válik,
például miként ismerkedtünk meg.
Nevetve mondjuk el, mindig máshogy,
éppen milyen kedvünkben találnak.

Mintha egy régi, elsárgult, megtépett könyvet
harsány borítóval adnák ki újra és újra és.
A kopogtatás. A huzat. Az árnyék. A füst.
Oda az a lélegzetvétel, a megbújás, az elbújás öröme.
És nem mondod el, milyen volt az oltár mögött,
térden végigkúszni. Akár egy megkomponált
zenemű. Van eleje és vége. Bezár.

ELEMEZZÜNK SZERELMESVERSET

A versben beszélő személy azt állítja, hogy szerelmes.
Valamint, hogy még az időben visszafelé is élhet, általad
(beléd szerelmes), ahogy szerelmetek egymás múltjába is áthalad.
És hogy ez nem lírai fikció. Nem kell még egy szerepvers.

Állítja, továbbá, hogy kilétéhez senkinek nincs köze (Nyerges
Gábor Ádám, magyar állampolgár, vázlatosan megmunkált alak)
és a tiédhez sem, azon felül, hogy szerelme tárgya vagy.
Alanya, inkább. Tárgyiasítani még rímkényszerből is veszedelmes.

De nem is ezt akarta állítani a műben megszólalni vélt személy.
Csak, melletted fekve, míg ezt írja, a figyelme el-eltéved.
Szótagot számol (feladja), te alszol, ő nem tud még, szegény.

Szóval ahogy egymásba nő két, nem csak hegesztett, összeszerelt élet.
Valamint: hogy lám, lehetséges, hogy szerelmed által kétszer élj.
Mondjuk ki, nem állít semmi magvasat. Nagyon szeret téged.

„Léket kapott egy lélek, menthetetlen süllyed."
Ismeretlen közép-európai szerző

44 Sztaskó Richard

HÁROM RÖVID

I.

Másnak szól

(1)
Azt mondja, mondjam meg, mi a fasz bajom van. Mondom, semmi. Azt mondja, ne mondjam, hogy semmi, mert azt nem hiszi el. Erre nem mondok semmit. Erre a semmire sem mondásra ő meg azt mondja, hogy nem szereti, ha hazudnak neki, tehát ne mondjam, hogy semmi bajom, amikor látja rajtam, hogy van valami bajom, csak jó lenne, ha megmondanám, mi a bajom. Erre sem mondok semmit. És erre már ő sem.

(2)
Aztán azt mondja, tegyünk végre pontot az i-re. Szerintem elvan az az i, mármint az az ı pont nélkül is, gondolom, de nem mondom ki, mert ha kimondanám, megütne. A hirtelen reakciók helyett jobban szeretem a megfontoltabbakat. Nem mondok semmit. Azt mondja, mondjam meg, miért nézem hülyének. Azt mondja, mondjam meg, miért gondolom magamat nálánál különbnek. Semmi ilyesmit nem gondolok, gondolom, de ezt sem mondom ki, mert ha kimondanám, a reakció hirtelen érkezne, megfontolás nélkül. Nem mondok semmit.

(3)
Idézet tőle rólam: „Egyáltalában nem vagy egyenes."
egyenes melléknév *-en, -ebb* [e,e]
a.) Egyik térbeli ponttól a másikig a legrövidebb úton haladó, irányát nem változtató <irányvonal>.
b.) Olyan <hosszanti irányban húzódó, kiterjedő dolog>, amelyben egy valóságos v. képzelt tengely iránya ehhez hasonló, ezt megközelítő.
.
.
.
f.) (átvitt értelemben) Őszinte és becsületes <személy v. ennek tulajdonsága, cselekedete.>

(4)
Azt mondja, a fölső szomszédnő férjével álmodott. Azt mondja, pont olyat. Én erre nem mondok semmit.

(5)
„Annyira káros vagy, hogy azt már nem bírom elmondani."
káros melléknév *-an, -abb*
a.) Kárt okozó, romboló, pusztító hatású, ártalmas <dolog>.
1. (ritka) Kártékony.

(6)
a.) (régies) Általában nagyobb, négylábú emlős (házi)állat, jószág (ökör, tehén, ló, szamár stb.).
b.) (átvitt értelemben, durva) Emberségéből, szellemiségéből kivetkőzött, az oktalan állathoz hasonló, durván, állatiasan viselkedő személy, főként férfi.

(7)
Vajon a fölső szomszédnő álmodik-e rólam? És pont olyat?

II.

Soha nem elég

(1)
Bagzó macska van a kertben. Hallom. Azt. Azt, ahogyan bagzik odakint. Pontosabban: odalent. És nem is a kertben, mert ez a körfolyosós bérház füvesített udvara. Fákkal és bokrokkal tarkítva. Belső udvar. Hívhatjuk így is. 4:03. Nem tudok aludni, kijöttem a konyhába, és a hűtőszekrény monoton búgásán át fölhallatszik a szenvedés hangja. Vagy az örömé. Nem tudom. Egy dolog biztos: egy macska bagzik odalent a belső udvaron. Már 4:04.

(2)
4:26. Mára vége. Folyt. köv. holnap.

(3)
A körfolyosós bérház füvesített, fákkal és bokrokkal tarkított udvarán a pincelájáró mellett három tálka. Egy vízzel teli, egy száraztápos és egy felvágottkockás. A bagzó macskának tétetett ki a fölső szomszéd jóvoltából, hogy amikor nem bagzik, akkor legyen mit enni-inni.

(4)
Szemezünk. Állok a liftnél, nézek kifele a belső udvarra. Ott a macska. Most éppen nem bagzik, hanem az egyik fa alatt fekszik. Féloldalasan és a ház irányába néz. Pont rám. Pont bele a szemembe. Egyikünk sem bagzik.

Várom, hogy a negyedikről lejöjjön a lift. Jön. Csak éppen lassan. Amíg leér, van időm figyelni a macskát. Kóbor állat. Állattartó felügyelete nélkül, tartási helyétől eltérő területen tartózkodik. Most éppen fekszik. Kényelmesen, mintha nem lenne semmi dolga. Tulajdonképpen nincs is. Hajnalban bagzik. Ilyenkor délelőtt meg heverészik. Gondolom, evett-ivott. A fölső szomszéd jóvoltából. Most pedig nagyon jó neki. Kipiheni a hajnali bagzást. Meg rákészül a következőre. Jön a lift. Már az elsőn van.

(5)
Felérek az emeletre. A másodikra. Kilépek a körfolyosóra, és lenézek a bérház füvesített, fákkal és bokrokkal tarkított belső udvarára. Ott van a macska. Mintha megérezné, hogy nézem. Rögtön fölkapja a fejét, és máris a szemembe néz. Ez a rögtön fölkapja a fejét túlzás, hiszen valójában csak egy nagyon kicsinyke mozdulat az egész, ahogyan fölnéz rám a másodikra. Bele a szemembe. Kóbor állat. A belső udvar lett az új tartózkodási helye. A fölső szomszéd jóvoltából. Ideszoktatta. Már nem kóborol. Vajon tudja, hogy hajnalban szoktam hallgatni, ahogyan bagzás közben szenved? Vagy élvezi, csak éppen a macskabagzás élvezésének ez lenne az egyezményes és elfogadott hangja? Ami nem is szenvedés, hanem öröm? Nézzük egymást. Ő engem, én őt. Az egymás nézés közepette a zsebemben keresem a lakáskulcsot.

III.

Ingajárat

(1)
A buszmegállóban áll. És sír. De úgy tesz, mintha minden rendben lenne. Próbálja a könnyeit befelé hullajtani. Az legalább nem látszik. Ami viszont kiszalad a szemén, azt gyorsan letörli a kézfejével. Hogy ne látszódjék. De látszódik. Ráadásul a szemfestéket is ugyanazzal a sietős mozdulattal keni el. Az elkent szemfestéktől és letörölt könnyektől úgy néz ki, mintha felpofozták volna. Mintha.

(2)
Megfordul, tesz néhány lépést. Körülnéz. Látja, hogy senkit se lát. Abban bízik, őt se látja senki. Nem lát senkit, így leguggol a buszmegálló mögé. Guggolás előtt combja közepéig feltűri a ruháját. Nincs rajta bugyi. Az átlátszó

vizelet erős sugárral kilövell. A nedves homokból sár lesz. A sár a bokájára fröccsen. Az arcán megkönnyebbülés látszik. Hunyt szemei alatt elkent szemfesték és letörölt könnyek nyoma. Úgy néz ki, mintha felpofozták volna. Mintha.

(3)

Végez. Miután föláll, megkapaszkodik a buszmegálló oldalában. Megszédül. A sár a bokájára fröccsent. Megkapaszkodás után letűri a ruháját, tenyerével megpróbálja elegyengetni a gyűrődéseket. Az arcán megkönnyebbülés látszik. Hunyt szemei alatt elkent szemfesték és letörölt könnyek nyoma. A bokájára fröccsent sárról nem vesz tudomást.

(4)

Kilép a buszmegálló mögül. Körülnéz. Látja, hogy senkit se lát. Megfordul, tesz néhány lépést. A buszmegálló előtt áll. A bokájára fröccsent sarat a talpával, lábfejével ledörzsöli. Jobbal a bal bokát, ballal a jobb bokát. Néhány sárpetty a helyén marad. Ahová percekkel ezelőtt fröccsent. A ledörzsölt és ledörzsöletlen sárpettyek a béke jelével köszöntik egymást.

(5)

A buszmegálló megdöntött tábláját nézi. Mindjárt jön a busz. Pontosabban: mindjárt ideér. Mármint nem ide, hanem oda.

(6)

Mosolyog. Valamire gondol. Vagy valakire. Rágondol, és elmosolyodik. Nemrég még sírt, folytak a könnyei. A sírás volt az, ami valóvá tette az arcát. Most a mosolygás teszi azzá. Ez a mosoly. Ez a mostani mosoly. Nemrég még olyan volt az arca, az elkent szemfestéktől és letörölt könnyektől, mintha felpofozták volna. Most egyáltalában nem tűnik olyannak. Mosolyog. A képzeletében megjelent valami. Vagy valaki. És ez a mosolygás valóvá tette az arcát.

48 Szűcs Balázs Péter

IDEGEN HELYEK

Hosszas halogatás után (mert a halogatás mindig jól ment neki) a nő egy délután végre elszánta magát arra, hogy megnézze azt a bizonyos dokumentumfilmet, melyet a volt férjéről készítettek. A film az *Idegen helyek* címet kapta; mindössze 42 perces, és nem is valami nagy szám (nem egy formabontó mestermű: egészen biztos, hogy nem fogja radikálisan megújítani a dokumentumfilm műfaját) – de elkészült, és azért ez mégiscsak valami.

A dokumentumfilm rendezője (egy kevéssé ismert filmes csoportosulás tagja, aki leginkább utazókról meg távoli kultúrákról szokott filmeket készíteni) annak idején a nőt is megkereshette volna azzal, hogy szólaljon meg a filmben; de erre valamiért nem került sor. (A nő abban ugyan nem volt biztos, hogy ha akkor felkérték volna, el is vállalja a szereplést; s az is igaz, hogy a film készítésekor már régen elváltak – de akkor is: hét évig mégiscsak házasok voltak.)

Ahogy nézte a filmet, a nő azt gondolta, hogy a dokumentumfilmben megszólalókkal a volt férjének valószínűleg semmi baja nem lenne, de – mivel a férfi sosem szerette a róla készült felvételeket – azokat a részeket, ahol ő jelenik meg a filmben, rohadtul utálná. A férfi a legkülönösebbnek kétségkívül azt a felvételt találná, ahol (kissé összefüggéstelenül) az éjszakai égboltról meg a csillagos égről beszél, s a vöröslő holdat és a kéklő napot is megemlíti.

A nő úgy vélte, hogy a volt férje azon nyilván egyáltalán nem lepődne meg, hogy a dokumentumfilmben szóba kerül, hogy sok nyelven beszélt; meg hogy mennyit utazott (többször is járt Grönlandon és Alaszkában); meg hogy milyen eszméletlenül jó fényképész volt (a *National Geographic* rendszeresen közölte a képeit). Azon viszont feltételezhetően nagyon is csodálkozna, hogy a dokumentumfilmből nemcsak az nem derül ki, hogy szinte egész életében depresszióval küzdött, s hogy idegennek és feleslegesnek érezte magát a világban, de az sem, hogy hosszú ideig függő volt. (Erősen próbálkozott persze, hogy tiszta maradjon, de ez borzasztóan nehezen ment neki – elvonási tünetek, pszichológusok, pszichiáterek, meg minden.)

És a nő azt gondolta, hogy a volt férje alighanem azt is igen érdekesnek tartaná, hogy jóllehet egész életében magányos volt, most hirtelen milyen rendkívül sokan lettek, akik (félig-meddig őszintén) a barátainak nevezik magukat. De végül is nincs ebben semmi különös: az emberek már csak ilyenek.

Lehet, hogy az *Idegen helyek* (a tisztelettudás és a semmitmondás e sajátos keveréke) távolról sem hibátlan alkotás, és hogy csak egy egyszerű dokumentumfilm – ennek ellenére a nőt mégis mélyen megérintette; s ahogy a filmet nézte, melyet a volt férjéről készítettek, világossá vált számára, hogy a férfi halála óta most először tudott bármiféle bűntudat és neheztelés nélkül gondolni rá – s hirtelen ráeszmélt, hogy most már tényleg tovább kellene lépnie; mert már így is túlságosan sok időt vesztegetett el, teljesen feleslegesen.

Olyan öreg vagy, hogy már megengedheted magadnak, hogy úgy emlékezz, ahogy neked tetszik. Nem érdekesek a tények. Az ember annyiféle életet képzel el magának, amennyit csak akar, nem? Hangulat kérdése az egész. Vagy idegállapoté.

50 Süveg Szilvia

AMIKOR TE VOLTÁL MÁSA

Legyen például úgy, hogy vékony csíkban száll fel a cigaretta füstje, egy képzeletbeli életben, ahol flitteres selymek suhognak, izgatott kacajok fröcsccsennek szét, és kigyúlnak a csillagszórós rivaldafények. Nézed azt a finom, ideges művészkezet, ahogy szerepe szerint, flegma eleganciával a cigarettát tartja. Mosolyogsz. Ajkad kerek füstfelhőket lehel. Akkoriban még nem volt felírva a dobozra, hogy a dohányzás káros az egészségre, ugye? Nem volt nemzeti dohánybolt sem, a presszókban gyomorszájig tüdőzted a füstöt. A pultnál Jolán állt, feje fölött, egymás mellett Sopianae és Symphonia. Ütős nevek. Mint két nővér. Két vagány, kemény csaj. Sopianaet választottátok, amikor a tatabányai kisállomás aluljárójába mentetek elszívni az első slukkot. Tizenhárom voltál, a barátnőd tizennégy. Arany alapon, rézsút, keskeny, fekete csíkok a dobozon. Megvan az érzés? Egyetlen szálat szívtatok el közösen, a végét a bokorba dobtátok, és rohantatok.

Alsógallán még működött a Zsdánov, a kultúrház, tudod, ahol estébe nyúló felolvasásokat tartottak. Tizenöt voltál, amikor valahogy odakeveredtél. Valami novellát olvastál fel, fogalmad sem volt, kinek. Hosszú évek múlva néztél utána Andrej Alekszandrovics Zsdanovnak, akkor a kultúrház már nem állt, csak a kert, néhány elkanászodott fával, és a kapu. Pont, mint egy műsorról levett előadás díszletei. Fújt a szél a korhadó deszkák között, tisztára, mint Csehov Sirályában. A kert körül a rendszerváltás törmeléke és szemete. Legendát szőttél Andrej köré, talán mert Olga, Másza, Irina bátyját is így hívták, és mert akkoriban szerelmes voltál Csehovba. Te mondtad, hogy elég öreg vagy már ahhoz, hogy ezt kinevesd.

Néhány évvel később, a Bányász színpadon, a Három nővért próbáltátok esténként. Szombat délutánokon pedig fellépni indultatok Bokodra, Pusztavámra, vagy Oroszlányba. Te voltál Másza, a barátnőd Olga és az ő húga Irina. A kibírhatatlan csitri, aki egyszer becsempészett az előadásra egy üveg pálinkát. Évtizedekkel később tudtad meg, hogy Irina harminc évesen meghalt autóbalesetben. Ittasan vezetett, és ott ült mellette a nyolcéves fia is.

A barátnőd érettségi után végleg elhagyta a várost, és új életet kezdett valahol külföldön. Úgy hallottad, bejött neki. Nem találkoztatok többet. A családjával sem tartotta a kapcsolatot.

Az érettségi előtti tavaszon Ön és Önt hallgattatok, volt egy jó daluk, a Nem nekünk szól a rádió. „Körbejárnak az angyalok, eltakarják az arcukat, hangjuk mégiscsak itt marad…” És nyáron megkerestétek a Síkvölgyi úti temetőben a bányászok sírját. Elképzelted a sújtólégrobbanást, és a fulladásos halált a fekete szénporban. Évekig hallottad aztán álmodban a hörgő hangokat, láttad az izmos bányászkarok kétségbeesett kalimpálását a forró szénrögök között. A fejfákon az évszám a halálnál ugyanaz. A legfiatalabb tizennyolc, a legidősebb negyven.

Anyád a vonatok között mászott át a síneken, mint József Attila, hogy hazaérjen a gyárból a dózsakerti panelba, a Réti utcába, ahol nem volt rét, csak beton. De te elképzelted a rétet is. Kék búzavirágok és pipacsok között óarany selyemruhában futottál, alattad a régi bányák járatai tekeredtek. A szobád ablakából látni lehetett fönt a hegyen, a Turul madarat, Európa legnagyobb madárszobrát. És tudtad, hogy minden éjjel körülrepüli a várost.

52 Szénási Zoltán

[...] A HIÁNY ALAKZATAI A KÉZIRATOS HAGYATÉKBAN[1]

Tanulmányomban annak a költőnek a hagyatékával foglalkozom, aki pályája legelején a *mindenséget vágyta versbe venni*, ugyanakkor úgy látta: „nincs semmi sem, csak semmi van, / s e semmi én vagyok", néhány évvel később pedig egy nagy filozófiai tankölteményben indított *Hadjárat*ot *a Semmibe*. *A Holnap* antológia kissé szerencsétlenre sikerült bemutató szövege pedig úgy méltatta őt, mint akit egy „csomó külső körülmény, meg a saját szemlélődő, okoskodó énje a semmi költőjévé, nihilistává" tett.[2] Természetesen Babits Mihályról van szó, akinek életműve az említett verseken túl is számtalan lehetőséget kínál arra, hogy a „Semmi" tematikájához kapcsolódóan a művekben megjelenő bölcseleti tartalom felől tegyünk kísérletet az értelmezésre, hiszen a költő maga is élénken érdeklődött a filozófia iránt. Most mégsem ezt a magától értetődő utat választom, hanem egy kevésbé evidens megközelítési módot, amikor a költői hagyatékban megfigyelhető hiány különböző alakzatait igyekszem számbavenni.

A tanulmány alapját a kritikai kiadás szövegkritikai munkálatai adják. A kritikai kiadás az MTA Textológia Bizottságának *Alapelvei* szerint egy „mű, életmű, műfaj összes szövegforrását feltáró, jegyzetelt kiadás".[3] A *mindenséget vágyunk* tehát mi is kötetbe szerkeszteni, de lépten-nyomon a hiánnyal, a semmivel szembesülünk. Dolgozatomban elsősorban történeti és gyakorlati, mintsem teoretikus irányból fogok a témához közelíteni. Történeti szempontból: vizsgálódásunk alapja a modern szerzői kézirat és kéziratos hagyaték, melyek nagyjából a 19. századtól állnak rendelkezésünkre, annak köszönhetően, hogy egyes szerzők még életükben gondoskodtak arról, hogy a nyomtatásban megjelent műveiken kívül azok kéziratos vázlatai, fogalmazványai, tisztázatai, esetleg saját életükben különböző okok miatt publikálatlan műveik is fennmaradjanak az utókor számára.

A modern kéziratos hagyaték létrejötte összetett történeti folyamat eredménye, mely összefüggésben van a nyomtatás feltalálásával, a papír viszonylag olcsó tömegtermékké és mindennapi használati cikké válásával, a szerzői jog kialakulásával és persze a romantikus írói öntudat kifejlődésével, mely hitt abban, hogy minden saját szellemi terméke olyan értéket képvisel, mely mindenképpen megőrzésre érdemes. Ennek köszönhetően jöttek létre a nemzeti filológia művelésének új színterei, az első írói archívumok.

Franciaországban Victor Hugo teljes kéziratos hagyatékát végrendeletében a párizsi Nemzeti Könyvtárra hagyta, Goethe pedig már tudatosan gyűjtötte össze saját kéziratait. Persze nem minden szerző gondolkodott így saját életművéről, a megsemmisített vagy megsemmisítésre szánt kéziratok története szintén modern toposszá vált. A világirodalomból Franz Kafka, a magyar irodalomból pedig Osvát Ernő neve juthat elsőként eszünkbe, de például Ady Endre életműve azért sem lenne alkalmas a műalkotás keletkezési folyamatát is szemléltetni képes genetikus kiadásra, mivel Ady igyekezett verseinek fogalmazványait gondosan megsemmisíteni, az intuitív költői zseni látszatát keltve a fejből papírra vetett művek közönség előtti lejegyzésével. A költő szándéka ellenére mégis maradtak fenn kéziratok, melyeket Ady lelkes rajongói esetenként a szemétkosárból mentettek meg.[4]

Babits azok közé az alkotók közé tartozott, akik pontosan tudatában voltak nemcsak saját, hanem kéziratai jelentőségének is. Barátait időnként műveinek fogalmazványaival vagy tisztázataival ajándékozta meg, ami viszont nála maradt, azt megőrizte. Ennek köszönhetően olyan művek is fennmaradtak, amelyek utólag nem feltétlenül vetnek rá jó fényt, nemcsak azért, mert poétikailag gyenge, a nagy versekhez mérten jelentéktelen kísérletekről van szó, hanem azért is, mert esetleg tartalmukban kellemetlenek lehettek volna, amennyiben még a költő életében valamilyen módon napvilágra kerülnek, mint például a Tanácsköztársaság üdvözlésére írt *[Az Antikrisztust kelni láttuk…]* kezdetű darab.[5] Babits hagyatéka az ötvenes években – túlélve a családi viszontagságokat – Keresztury Dezsőnek köszönhetően került az Országos Széchényi Könyvtár archívumába, de más kézirattárak (mindenekelőtt MTA Kézirattára és Petőfi Irodalmi Múzeum) is őriznek más hagyatékokból bekerült kéziratokat, ennek köszönhetően minden hiányával együtt is Babits kéziratos hagyatéka rendkívül gazdag, és éppen ezért alkalmas arra, hogy a kurrens textológiai elvek szerint vizsgáljuk.

A továbbiakban amikor a hiány hagyatékban való különböző megjelenési formáival foglalkozom, nemcsak a szerző és a kézirat viszonylatában vizsgálom ezt a problematikát, de néhány esetben a sajtó alá rendező irányából is felmerülnek megválaszolásra váró kérdések. Nevezetesen: mit kezdjünk a hiányzó kézirattal vagy a hiányzó nyomtatott változattal? Nézzünk tehát néhány példát arra vonatkozóan, amikor az írói hagyatékban meg kellene lennie egy kéziratnak, de a keresett helyen nincs *semmi*.

Másként vetődik fel ez a probléma a levelezés, és másként a versek esetében. A mindennapi élet részét képező, nem szépirodalmi céllal keletkezett leveleket a feladó ritkán őrzi meg, ezért a hagyatékban legtöbbször

csak azok a levelek maradtak fenn, melyeknek címzettje az író, az általa küldött levelek fennmaradása tehát igencsak esetleges. Viszont a hiányról árulkodhat a kapott levél tartalma, visszautalásai a minden bizonnyal létezett előzményére. Ha fellapozzuk Babits levelezésének kritikaikiadás-köteteit, akkor láthatjuk, hogy a szerkesztők az ilyen esetekben mindig jelezték a hiányt. A levelezés kapcsán most egy másféle hiányra szeretném felhívni a figyelmet, melyre a versek sajtó alá rendezése során bukkantam. Gyakran előfordult, hogy Babits első fogalmazványait az éppen keze ügyében lévő lapra jegyezte le, az így keletkező kézirat anyagi hordozója gyakran egy neki küldött levél papírja volt. Az *[Egy tájat látok mely terem…]* kezdetű ceruzaírású fogalmazvány például egy 68x90 mm nagyságú, láthatóan egy nagyobb darabról letépett papírszeleten található, melynek rektóján szavak, szótöredékek és írásjelek olvashatók:

„[…]sághoz tartozom.
[…].
[…]érésemet. Mara-
[…]la
[…]tér 21. Erdély”

A töredékből is sejthető, de kéziratkatalógus is jelzi, hogy levélfragmentumról van szó, és a Babits-levelezés kritikai kiadása 1917 körülre datálva egy ismeretlentől kapott levélként 2052. tételszám alatt egy apró olvasati hibával közre is adja a töredéket.[6] Gyanús volt azonban, hogy ennek a láthatóan nagyobb levélpapírról letépett darabnak meg kell lennie a nagyobbik, a levelet tartalmazó részének is. Átnézve a levelezés kritikai kiadásának 1916 és 1918 közötti anyagát, figyelve azokra a helyekre, ahol a sajtó alá rendező a szöveghiányt jelöli, meg is lett a keresett levél: Harmath Gizella küldte Babitsnak Tordáról 1917. március 9-én,[7] a töredék a hiányzó részekkel így értelmesen kiegészítővé vált:

„Nagyon jól tudom, hogy önt sokan zaklatják hasonló kérésekkel s kérésem indoklására más indokot nem is hozhatok fel, mint azt hogy én is a Nyugat által „megmételyezett” ifju**[sághoz tartozom.]**
Azt hiszem 19 évemmel joggal számolom magam oda**[.]**
Nagyon hálás lennék önnek ha teljesítené **[kérésemet. Mara-]**
dok szíves üdvözlettel,
hive Harmath Gizel**[la]**
Torda, 1917. márc. 9.
Torda, Kossuth **[tér 21. Erdély]**”

A két, valamikor egybetartozó, az OSzK-ban található, de eltérő fondszám alatt (levél: OSZK Fond III/1827/72/a. Fragmentum: OSzK Fond III/1969/97.) őrzött fóliót kézbe véve és összeillesztve a különálló darabokat, az autopszia is megerősítette az összetartozásukat.

Hiányzó kézirat gyakran bizonyosan regisztrálható a versek esetében is. A francia eredetű genetikus kritika[8] a nyomtatás előtti szövegváltozatokat (vázlat, fogalmazvány, tisztázat, korrektúra) *avant-texte*-nek, magyarul előszövegnek nevezi. Az adott szerző alkotásainak és kéziratainak kezelésmódjától függ, hogy ezekből a dokumentumokból mi maradt fenn az utókor számára. Babits kéziratos hagyatékában a sajtó alá rendező számára a legnagyobb kihívást az előszövegek gazdagsága és sokfélesége jelenti, legalábbis az 1910-es évek elejétől kezdődően. Az általam feldolgozott, 1916 és 1920 között keletkezett nagy versek közül is a legtöbbnek ismerjük fogalmazványát, több esetben kézvagy gépiratos tisztázatát, viszont a korrektúrákból – mivel azok általában a kiadónál maradtak – kevés áll rendelkezésünkre. Ezzel együtt viszonylag ritka eset, hogy egy vers genezisének minden lépését dokumentálni tudjuk, s ez köszönhető annak is, hogy – ahogy arról fentebb már szó volt – Babits gyakran elajándékozta verskéziratait, melyek szerencsés esetben (mint például a Szabó Lőrinc vagy Komjáthy Jenő hagyatékából származó autográfok) bekerültek valamelyik archívumba, de gyakran elvesztek vagy jelenleg ismertelen helyen vannak. Még az utóbbi években is kerültek elő fontos kézirategyüttesek, melyek jelentősen módosították a Babits-filológia már lezártnak hitt részletét. 2019-ben a Petőfi Irodalmi Múzeum megvásárolt egy kéziratgyűjteményt, mely részben Elek Artúr, részben pedig Osvát Ernő elveszettnek hitt hagyatékához tartozott. Utóbbiban volt található Babits első, Nyugat által kiadott verseskötetének, a *Levelek Iris koszorújából*nak a nyomdai kéziratanyaga, benne néhány vers kéziratával,[9] melynek kritikai kiadása nem sokkal korábban jelent meg, a tudományos szövegközlés így máris módosításra szorult.

A hiányzó, de minden bizonnyal létezett, és így bármikor felbukkanható autográfokra példaként a *Húsvét előtt*et említem, melynek első nyolc sorának ismerjük csak ceruzaírású fogalmazványát. Ebből is számos tanulságot leszűrhetünk a vers genezisére vonatkozóan,[10] viszont egészen biztos, hogy emellett a *Húsvét előtt*nek több fogalmazványa is készült, melyek elvesztek vagy jelenleg lappanganak. Fenyő Miksa a *Babits emlékkönyv*ben közölt visszaemlékezésében említi a *Húsvét előtt*nek egy nála lévő kéziratát, és ennek kapcsán megjegyzi:

„Majd később a gyász órái multán, érdemes lesz a lélekbúvárnak elgondolkodni ezeken s hasonló változtatásoknak hieroglifáin. Vagy azokon a kissé nehezen olvasható sorokon, melyeket a *Húsvét előtt* megírásakor vetett hirtelen papírra s dobott félre s melyekről nem is tudom, hogy pontosan idézem-e őket:

S ha véresen este feljön a hold
Vörösen panaszkodik
Hogy vérrel hányják szűz szineit
Vérrel a szörnyü malom
Szétköpköd az Űrbe sárt, husokat
Kinkamarává
Zárult a föld s szolga kín
Kiáltani sem mer…"[11]

A Fenyő által említett és idézett kézirat azonban nem található meg a PIM-ben őrzött Fenyő-hagyatékban. Ezt az autográfot, feltéve, hogy valóban létezett, mint üres helyet a *Húsvét előtt* keletkezéstörténetében számon tarthatjuk ugyan, de autopszia hiányában szövegkritikai szempontból nem vehetjük figyelembe.

Ránézésre hasonló a helyzet, mint az antikvitás és a régiség irodalmának egy jelentős részét vizsgáló filológia esetében (az olasz terminológiában, melyet közös tanulmányunkban Mátyus Norbert említett, az ún. másolati filológiában[12]), amikor az eredeti mű nem áll rendelkezésünkre, csak a később keletkezett másolatokból tudunk visszakövetkeztetni az eredetire, s a fennmaradt másolatok közös hibái alapján elkészített leszármazási rajz szemlélteti a szerzői változat és a másolatok egymáshoz való viszonyát. Az antikvitás és a régiség szövegeit kutató filológia azonban időben visszafelé tekint az eredeti mű felé, míg a modernség szerzői filológiájában a kéziratok előre, a végleges, általában nyomtatott szöveg felé mutatnak. Nem állítom, hogy modern költői életművek esetében a rendelkezésünkre álló szövegváltozatok egymáshoz való viszonyát ne lehetne szemléltetni az ún. sztemma segítségével, mint ahogy teszi ezt például Buda Attila *A „Fiamhoz"* című Babits-vers esetében,[13] ez azonban önmagában igen keveset árul el a szöveggenezis folyamatáról.

A genetikus kritika elsősorban a nyomtatott szövegváltozat előtt keletkezett kéziratokra koncentrált, ezek vizsgálatával a szövegkritikai vagy a genetikus szövegkiadás révén a keletkezés folyamatát és az írás instabilitását kívánja bemutatni. Joggal merült fel azonban már viszonylag korán az a bírálat, mely szerint minden törekvése ellenére a genetikus kritika továbbra is a modern szövegre fókuszál, mely történetileg a könyvnyomtatás után alakult

ki, és a jogi keretek között is kodifikált szerzőség védjegye alatt végül is a nyomtatott szövegben stabilizálja a variánsaiban instabil írást.[14] Az alábbiakban két olyan esetet szeretnék bemutatni, amikor a szöveggenezis több lépése is szemléltethető, és tudjuk vagy bizonyos nyomokból arra következtethetünk, hogy a gépiratos tisztázatig eljutó vers megjelent nyomtatásban is valamelyik lapban, de ezt egyelőre még nem találtuk meg. 20. századi anyagnál ritka, hogy egy több példányban kinyomtatott szöveg teljességgel eltűnjön, különösen akkor, amikor egy életmű (mint például a Babitsé) rendelkezik bibliográfiával is, és a lapok jelentős hányada ma már online repertóriumokban vagy digitális archívumokban fel van dolgozva.

Babits nagy háborúellenes versének, a *Fortissimo*nak ismerjük egy ceruzaírású fogalmazványát (MTA Ms 10.506. 39a), mely a vers 11–34. sorainak variánsa. A fogalmazvány 4–7. sorait a költő áthúzással törölte, de javításai ebben és a többi esetben is a véglegesített szövegváltozathoz képest kisebb, jórészt stilisztikai módosításoknak tűnnek, a legnagyobb eltérés a kanonizált szövegváltozathoz képest a vers 26–27. sorainak („Menjetek a piacra sírni, / sikoltsatok a templomokban") hiánya. Ezt a két sort minden bizonnyal később, a szöveggenezis valamelyik – általunk nem ismert – fázisában szúrhatta be Babits. A versnek fennmaradt több gépiratos változata is, ezek azonban a vers első megjelenését követő botrány után készülhettek. Közismert, hogy a Nyugat 1917. március 1-jei lapszámát a benne publikált *Fortissimo* miatt elkobozták, és a költő ellen vallás elleni vétség vádjával ügyészi eljárást indítottak. Néhány nap késéssel a Nyugat ugyan megjelenhetett, de a világháború alatti cenzurális gyakorlatnak megfelelően a vers helyének üresen hagyásával. Így a lapot kezébe vevő olvasó – ha a szöveggel nem is – a cenzúra működésének a nyomával szembesülhetett. A közgyűjteményekben a lap 1917. március 1-i száma ma is ebben a hiányos állapotában található meg.[15]

A *Reggeli szél* című vers esetében három fóliót ismerünk, melyeken a költemény ceruzaírású fogalmazványai találhatók, ezeken kívül fennmaradt két gépiratos tisztázat is. Az egyik a PIM-ben található (PIM V. 537.), és a proveniencia szerint Mikes Lajosnétól került a gyűjteménybe, a másikat az OSZK Babits-hagyatéka őrzi (OSzK Fond III/1698. 6.). Az autográfok szövegkritikai vizsgálata azt mutatja, hogy Babits több évig dolgozott a versen. Az első fogalmazványok ($\mathbf{k_1}$ [OSzK Fond III/1969. 80.] és $\mathbf{k_2}$ [MTA Ms 4699. 38.]) feltehetően még 1915 végén vagy 1916 elején keletkeztek, a $\mathbf{k_3}$ (MTA Ms 4699. 42.) 1919 tavaszára datálható, ebbe bizonyos részeket Babits átemel a $\mathbf{k_1}$-ből és a $\mathbf{k_2}$-ből. Ezeket az átemeléseket az íráskép is tükrözi, ugyanis a szöveg ezeken a részeken nem tartalmaz javításokat. A vers gépiratban olvasható

változatához képest az utolsó két versszak mutat jelentősebb eltéréseket, feltételezhető tehát, hogy a gépirat előtt legalább még egy kéziratos tisztázata születhetett a versnek, ezt azonban jelenleg nem ismerjük. Ezen a téren is sejthetünk tehát hiányt, viszont a legnagyobb rejtély a PIM-ben őrzött gépiraton található rájegyzésekből adódik. A Mikes Lajosnétól származó fólión a következő olvasható: „Érkezett: 1920. I. 30. Elfogadva" A dátum jelzi a keletkezéstörténet lezárásának időpontját, illetve valószínűsíti, hogy egy lapnak, feltehetően a Mikes Lajos érdekeltségi körébe tartozó Az Est Lapok valamelyikének küldhette el Babits a verset, amelyet a szerkesztő el is fogadott. Ezt erősíti a Babits-hagyatékban fennmaradt gépirat, melyen Török Sophie kézitásárával a „Szemle" szó olvasható, mely valamilyen módon szintén a publikálás tényére utalhat. Jelenleg azonban nem ismerjük a vers nyomtatott változatát, és a bibliográfia tételei között sem szerepel a műnek valamelyik lapban való megjelenésére vonatkozó adat, majd csak az 1945-ben megjelent *Összes versek* hátrahagyott versei között publikálja Török Sophie és Illyés Gyula. A *Reggeli szél* példája ugyanakkor megerősíti Szabó Lőrincnek Babits alkotásmódjára vonatkozó visszaemlékezését. A kéziratok közötti viszonylag nagy időbeli eltérés ugyanis Babits versírói gyakorlatával magyarázható, melyet Szabó Lőrinc, aki 1919 és 1921 között szoros kapcsolatban állt Babitscsal (1919 decemberétől együtt laktak a Reviczky utcában), a következőképpen ír le: „Apró ceruzavégeket tartott a mellényzsebében, azokat kaparta elő az ujjával, s velük kanyarította korrektúrák hátára, papírdarabokra, levélborítékokra, ami épp akadt, akármire, a verssorait, nyugtalan, elrángatott betűkkel. Hosszú szál ceruzát talán sose láttam a kezében, s töltőtollat is aligha. Rengeteg verstöredéke volt, és még több maradhatott; sokszor fel is dolgozta őket; némelyik versének több évszám csak egyszerre lehetne a születési dátuma."[16]

A szöveghiány problematikája szorosan összefügg a töredék kérdésével. A Babits-versekben megfigyelhető töredékesség témájáról, elsősorban az 1911 és 1915 közötti anyagból vett példák alapján Buda Attila közölt nemrég részletekbe menő tanulmányt.[17] Buda rendszerezi és példákkal szemlélteti az életműben, elsősorban a kéziratos hagyatékban megfigyelhető töredékesség fogalmát, különbséget tesz a fizikai és a tartalmi hiányból fakadó töredékesség között, és ezeken belül is további alcsoportokat különböztet meg.

<table>
<tr><td colspan="7">HIÁNY</td></tr>
<tr><td colspan="2">Fizikai</td><td colspan="5">Tartalmi</td></tr>
<tr><td>íráshordozón</td><td>íráshordozón és szövegben</td><td rowspan="3">fiktív</td><td colspan="4">valódi</td></tr>
<tr><td rowspan="2">csonka dokumentum</td><td rowspan="2">csonka mű</td><td colspan="3">szerkezeti</td><td rowspan="2">nyelvi</td></tr>
<tr><td colspan="2">töredék</td><td>vázlat</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td>akart</td><td>spontán</td><td></td><td></td></tr>
</table>

Buda fontos megállapítása, hogy Babits kéziratos hagyatékának, mely az 1910-es évektől kezdve növekvő számban tartalmaz rövid, néhány soros verskezdeményeket, és később befejezett nagy művek egy-egy részletének fogalmazványát, alapvető jellemzője a töredékesség, ez pedig az előszövegeknek a végleges műegészhez viszonyított vagy az el nem készült, befejezetlen műalkotáshoz való fiktív viszonyából ered.

Az íráshordozón és a szövegen megfigyelhető fizikai eredetű hiány legtöbbször véletlen vagy akarattalanul bekövetkező cselekmény hatására keletkezik, viszont a tartalmi jellegű hiány esetében számolnunk kell azzal, hogy a hiány szándékolt szerkezeti eleme a szövegnek. Ennek is különböző megjelenési formái lehetségesek. A Buda által fiktívnek nevezett tartalmi hiány ebben az esetben a kompozíció szerves része, melyet a szerző valamilyen tipográfiai jellel is jelöl. Babits több nyomtatásban is megjelent versében (például: *Strófák a wartburgi dalnokversenyből*, *Ady Endrének*) alkalmazza ezt a kompozíciós elvet, az általam feldolgozott anyagból pedig ezek közé tartozik a *Szálló nap után* című vers is, melynek zárójelbe tett első négy sorát hármaspont nyitja és zárja, majd utána szintén tipográfiailag jelzett törés/hiány látható. A vers kéziratos fogalmazványa a szöveggenezis szempontjából ezúttal is kínál tanulságokat számunkra. Az OSZK-ban őrzött fólióin (OSzK Fond III/1818/a/3. és Fond III/1969. 24.) az autográf rájegyzések elrendezéséből az írásfolyamat a következőképpen rekonstruálható: Babits feltehetően az ötödik sortól kezdi a fogalmazványt a fólió rektóján, a 48. sorig az íróeszközből és a kézirat minőségéből következtethetően ugyanabban az írásaktusban készíti el az igen sok javítást (törlést, beszúrást, szócserét stb.) tartalmazó fogalmazványt, majd a 49. sortól másik íróeszközzel és más betűmérettel, feltehetően később írja meg a vers záró sorait, ugyanazzal az íróeszközzel és hasonló betűformálással a fólió rektójának felső margójára szúrja be a vers többi szövegrészétől elkülönítő zárójelek és a hiányt jelző tipográfiai jelek nélkül a vers első négy sorát, valamint 90 fokkal elforgatva a lap felső negyedébe a 28–31. sorok fogalmazványát. Noha az írásminőség alapján a keletkezéstörténetnek ez a két fázisa nagy valószínűséggel különíthető el, és ezt erősíti a három utólag beszúrt szövegrészben előforduló *függöny*-motívum ismétlődése is, a később lejegyzett szövegrészek keletkezésének sorrendje ettől eltérő is lehet. A kézirat további tanulsága a szöveggenezis szempontjából, hogy a tipográfiailag jelezett hiány a szövegkeletkezés későbbi periódusában lett a vers kompozíciójának része, tehát mintegy a keletkezéstörténet fázisainak időbeni távolságát is jelzi.

Előfordul persze, hogy Babits a szöveggenezis korai szakaszában a kéziratban jelzi azt a szöveghiányt, melyet később be kíván tölteni. A *Húsvét*

előtt első öt sorának fogalmazványát őrző fólió (OSzK Fond III/1969. 10.) verzóján az *[Ó Múzsa, kínban a többi virággal…]* kezdetű fogalmazvány alatt olvasható másfél sor, melyet három ponttal nyit:

60 „…énekem
véresre tépi szárnyát a drótsövényeken”

Ebben az esetben a lejegyzéskor megvolt az első sor rímhívó szava és a második sor, azonban az első sor további részei még hiányoztak. Hogy ebben az esetben a hármaspont nem a véglegesnek szánt szövegben majdan szerepelő írásjelet jelenti, bizonyítja az, hogy egy másik fólión fennmaradt a *[Gyenge szárnyú énekem…]* kezdetű fogalmazvány (OSzK Fond III/1969. 51.), melyben Babits kiegészíti a szöveghiányt, és a korábban egy sorban szereplő szövegrészt két sorba tördeli:

„Gyengeszárnyu énekem
véresre tépi szárnyát
drótsövényeken
s szárny helyett egy véres ronggyal
táncaidban, szárdi bál [?],

mint egy részeg angyal
titubál.”

Hiány keletkezik akkor is, amikor a szerző az alkotásfolyamat során töröl a készülő szövegből. A törlés azonban nem szükségszerűen semmisíti meg, teszi olvashatatlanná az elvetett szövegrészt. Babits gyakran él olyan törléstechnikákkal, amikor úgy húz át szavakat (egy-két szavas vagy soros szövegrészek esetében egy vízszintes vonallal; több soros egységek esetében gyakran több függőleges vonallal), hogy a törlésjel alatt az elvetett írás olvasható marad, ezáltal értékes információval szolgál a filológus számára a szöveggenezisre vonatkozóan. Babitsnak van egy viszonylag ritkán alkalmazott törlésmódja, mely több szempontból is érdekes. A *Szittál-e lassú mérgeket?* MTA Kézirattárában őrzött gépiratos tisztázatának (MTA Ms 4699. 10.) 11–17. sorait Babits úgy törli, hogy a végleges szövegváltozat újragépelt variánsát egy papírdarabon ráragasztja a törölt szövegrészre. Ez az eljárás azáltal válik érdekessé, hogy a papírdarab két szélét úgy ragasztózta be a költő, hogy azt óvatosan felemelve a törölni szándékozott sorok is majdnem teljes egészükben kiolvashatók maradnak. A megőrizni kívánt variáns közel áll a vers kanonizált változatához:

„*Hazánk*, harsan, s már durva harc dulja a drága tájt,
s új tusa borzadt oka lesz, haki *békét* kiált.
Eszmét neveznek – és a föld bitókkal fölfakad;
jövőt – és viszik halni már a gyönge fiukat
népjavát – s a nép uj nyomort lát, ujjabb szenvedést;
emberközösség: pompa-szó! de kerüld mint a kést;
szabadság: ez még csábosabb; de vigyázz, ki ne mondd, […]”

A törölt szövegrész azonban figyelemreméltó eltéréseket mutat:

„*Haza* – de aki mondja ezt, honán már dúlni kész
S ki *békét* emleget, remegj, vad hars[ona igéz]
Jövendő *nemzedék* kiállt és szíve [földagad]
S már küldi halni csúfosan a gyönge [ifjakat]
És ezt harsogja: *Népjava*, s hoz újabb [szenvedést]
Ó szép szó a Testvériség, de kerüld mint a kést: –
Szabadság még szebb talán; de vigyázz, ki ne mondd, […]”

Meg kell jegyezni azt is, hogy Babits korai pályaszakaszában ez a ragasztásos technika nem csak vagy nem elsősorban a törlést szolgálta, hanem saját szövegének archiválási módját is jelentette. A korai verseinek kéziratos tisztázatait őrző *Angyalos könyv* lapjain több olyan esettel is találkozunk, amikor nyomtatásban megjelent versének kivágatát ragasztja rá a mű autográf variánsára. Ezekben az esetekben a kézirat nagy része olvashatatlanná válik, viszont bizonyos szöveghelyei (esetenként csak egy-két betű, szótöredék), melyeket a ragasztott papír nem fed le, olvashatóak maradnak, s ez másfajta szövegkritikai kérdést vet fel, nevezetesen, hogy hogyan rögzítsük az így megmaradt szövegváltozatot.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy akár az írói hagyaték egészének fennmaradását, akár az egyes művek szöveggenezisét dokumentáló írásaktusokat vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy az életművet sajtó alá rendező textológus nem szabadulhat a szerzői szádék vizsgálatának néhány évtizede irodalomtudományi tiltólistára került fogalmától. Meglehet persze, hogy a szövegfilológiai kutatásokat övező szakmai kételyt, nevezetesen a pozitivizmus gyanúját nem elsősorban a szerző elvének ilyenfajta alkalmazása váltotta ki, hiszen az autográfok vizsgálata, az íráskép elemzése nem a végleges, kanonizált műbe foglalt eredeti szerzői gondolatot kutatja, hanem – mint egy speciális eszközökkel dolgozó detektív – a műalkotás létrejöttének nyomait vizsgálja. Ugyanakkor a francia genetikus kritika által a szövegkritikai elemzések középpontjába állított modern kézirathoz való viszony is reflektálható

a pozitivizmusnál lényegesen frissebb teoretikus irányok felől is. Dirk van Hulle például főként 20. századi prózai művek kapcsán a genetikus kritikát a kognitív narratológia bizonyos meglátásaival kombinálja, és a kéziratra úgy tekint mint az alkotásfolyamat során keletkező anyagi nyomokra, más szóval – szakítva a kint és bent ellentétére épülő kartéziánus tudatmodellel – a kéziratot a szerző „kiterjesztett tudatának" tekinti, melynek segítségével az író önreprezentációja vizsgálhatóvá válik.[18] Érdemes továbbá felidézni Dávidházi Péternek a kétezres évek elején lezajlott ún. „filológusvita" keretében publikált tanulmányát is, melyben többek között példák során át azt bizonyítja, hogy a pozitivizmus humántudományokra is vonatkoztatott bizonyosságigényével szemben saját diszciplínánk gyakorlata sokkal kevésbé kínálja fel a természettudományokra inkább jellemző „biztos tudás" lehetőségét, ezzel szemben különböző szintű valószínűségi fokokon elhelyezhető vagylagoságokkal vagyunk kénytelenek dolgozni.[19] A „biztos tudásnak" ez a hiánya pedig sok esetben éppen a hagyaték különböző szintjein megmutatkozó hiányokból fakad.

[1] A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) támogatásával a *Babits Mihály verseinek és műfordításainak kritikai kiadása* című, K 138529 azonosítószámú pályázat keretében készült. Előadásváltozata 2022. szeptember 22-én hangzott el a tatabányai TMJV József Attila Könyvtárban, a *„gyönyörködjön e nagy Semmi-tajtján" – A „semmi" problematikája a filozófiában, az irodalomban és a művészetekben* című konferencián. A szerző a HUN-REN BTK Irodalomtudományi Intézetének tudományos munkatársa.

[2] *A Holnap*, szerk. Antal Sándor, Nagyvárad, A Holnap Irodalmi Társaság, 1908, 85.

[3] „Alapelvek az irodalmi szövegek tudományos kiadásához", hozzáférés: 2023.11.20, http://textologia.iti.mta.hu/alapelvek.pdf.

[4] A kritikaikiadás-sorozat 3. kötetében az *[Álmatlan, gyilkos lázban…]* kezdetű vers kéziratát az Ady által Itókának hívott nő, Bölöni György későbbi felesége mentette meg a papírkosárból. Ady Endre, *Összes versek*, s. a. r. Koczkás Sándor, Kispéter András, Bp., Akadémiai–Argumentum, 1995 (Ady Endre Összes Művei), III, 297.

[5] Erről lásd: Szénási Zoltán, *A vörös levél „póstása"?: Babits és a Tanácsköztársaság = „Lelkünkre így ül ez a kor": Magyar irodalom és kultúra az elképzelt és a megvalósult szocializmusok korában*, szerk. Reichert Gábor, Szénási Zoltán, Tatabánya, Tatabánya Alkotó Művészeiért Közalapítvány, 2022 (Hely & Mérték 3), 39–51.

[6] Ismeretlen levele Babits Mihályhoz [Erdély, 1917 körül] = Babits Mihály *levelezése, 1916–1918*, s. a. r. Szőke Mária, jegyz. Sipos Lajos, [Bp.], Argumentum, 2011(Babits Mihály műveinek kritikai kiadása: Levelezés), 170.

[7] Harmath Gizella levele Babitshoz [Torda, 1917. március 9.] = Babits *levelezése, 1916–1918, i. m.*, 58.

[8] A genetikus kritika magyarországi recepciója rendkívül gazdag, és már a textológiai irányzat kezdetétől dokumentálható. Az 1978-ban Mátrafüreden rendezett *Avant-texte, texte, après-texte* című nemzetközi textológiai konferencián a magyar résztvevők mellett a genetikus szövegkritika legjelentősebb francia képviselői (Louis Hay, Jean Bellemin-Noël, Raymonde Debray-Genette, Almut Gressillon és Jean Lebrave) is előadtak, a kollokvium anyaga francia nyelven Loius Hay és Nagy Péter szerkesztésében az Édition du CNRS és az Akadémiai Kiadó közös gondozásában 1982-ben jelent meg: *Avant-texte, texte, après-texte: publ. par Louis Hay. Colloque International de Textologie a Mátrafuered (Hongrie), 13-16. Oct. 1978*, szerk. Louis Hay, Péter Nagy, Éd. du CNRS – Akadémiai, Paris, 1982. A nyolcvanas évek eleje óta több, az irodalomtudomány legújabb irányait ismertető

Helikon-szám foglalkozott a genetikus kritikával, legutóbb a Buda Attila és Major Ágnes által szerkesztett, 2021. évi első lapszám. A Babits-filológia szempontjából a legjelentősebb metodikai alkalmazás Kelevéz Ágnes nevéhez kapcsolódik: Kelevéz Ágnes, *A keletkező szöveg esztétikája: Genetikai közelítés Babits költészetéhez*, [Bp.], Argumentum, 1998.

[9] Kelevéz Ágnes, *Új forrás a fiatal Babits kötetszerkesztési módszeréhez: Előkerült a Levelek Iris koszorújából kötet szerzői kézirata*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2019/4, 507–532.

[10] Erről bővebben: Szénási Zoltán, *Textológia és interpretáció: Filológiai és szövegkritikai vizsgálódások Babits Mihály 1916 és 1920 között keletkezett versei kapcsán*, Bp., Universitas, 2022, 203–224.

[11] Fenyő Miksa, *Kusza emlékezések Babits Mihályról = Babits emlékkönyv*, szerk. Illyés Gyula, Bp., Nyugat Kiadó és Irodalmi R. T., 1941, 130.

[12] Mátyus Norbert, Szénási Zoltán, *A nyomdahiba mint a textológiailag ideális szöveg provokációja = „a szépség fűszere és forrása – a hiba": A hiba esztétikája az irodalomban, a művészetekben és a kultúrában*, szerk. Reichert Gábor, Szénási Zoltán, Tatabánya, Tatabánya Alkotó Művészeiért Közalapítvány, 2023 (Hely & Mérték 4), 37–39.

[13] Buda Attila, *„legárvább három éveim neveltje" : A „Fiamhoz" című vers kéziratai*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2023/1, 82–109.

[14] Bernard Cerquiglini, *A variáns dicsérete: A filológia kritikai története*, ford. Keszeg Anna = *Metafilológia I: Szöveg, variáns, kommentár*, szerk. Déri Balázs et al., Bp., Ráció, 2011 (Filológia 2), 252.

[15] A *Fortissimo* kiadástörténetéről: Szénási, *Textológia és interpretáció…*, *i. m.*, 225–251.

[16] Szabó Lőrinc, *Emlékezések és publicisztikai írások*, szerk. Keméný Aranka, Bp., Osiris, 2003, 721.

[17] Buda Attila, *A töredék fogalmáról: Babits Mihály 1911–1915 között keletkezett verstöredékei" = „Salakos szesz, tölcsérrel és szűrőpapírral": Tanulmányok a Babits kritikai kiadások filológiai és textológiai kérdéseiről*, szerk. Kelevéz Ágnes, Mátyus Norbert, Szénási Zoltán, Bp., Ráció, 2022, 137–177.

[18] Dirk Van Hulle, *Modern Manuscripts: The Extended Mind and Creative Undoing from Darwin to Beckett and Beyond*, London, Bloomsbury, 2015.

[19] Dávidházi Péter, *Mi filológusok, és a bizonyosság vágya: Pozitivista kötődéseink egy vita fényében*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2004/1, 3–55.

Van egy Én-elbeszélő, aki látszólag közel áll a szerzőhöz, és van egy mozaikszerű gyerekkor-leírás, amely elvileg közel áll a fiatalkori önarcképhez. Csakhogy Rédl Zora azon dolgozik minden mondatában, minden bekezdésében (a bekezdés Rédl könyvének alapegysége), hogy az olvasónak ez minél ritkábban jusson eszébe. Hol három-négy éves pici lányt látunk, hol nagyobbacskát. Hol Pesten járunk vagy esetleg a Börzsönyben, hol az Államokban (Én-elb. nem örül, ha összekeverjük az USA-t Amerikával, mert az egy kontinens), de az Államokon belül is hol New Jerseyben, hol Floridában, hol egyéb helyeken. Sok hely- és állapotváltoztatás harminc rövid fejezetben, amelyek rövid bekezdésekből szilánkosan vannak összerakva.

HAZULRÓL HAZA

Rédl Zora: *Melyik kontinens?*

Már ez a szerkesztésmód is eltárgyiasítja a beszélőt, azaz megnöveli a távolságot az Én-elbeszélés alanya és tárgya között, miközben a szerző, Rédl Zora és a könyv narrátora között is jókora távolság észlelhető. Ezt a kétféle távolságot tovább növeli a narráció ironikus beszédmódja, amely a dolgokat kellékekké alakítja: felbukkanásuk és eltűnésük láncolataként mutatja be az élet különböző állapotait, amelyekben a jelentéktelen események egyenértékűek a jelentőssel, így aztán elébe is tolakszanak.

Mondok egy példát. A hatodik fejezetben (a fejezetek egyébként nincsenek számozva) egy Magdi nevű lány, akiről csak azt tudjuk meg, hogy „a fehér csokis Magnumot szereti", megkapja Én-elb. bikinifelsőjét, mégpedig az apa kívánságára, azaz nyilván parancsára. Ebben a Diósjenőn játszódó jelenetben Én-elb. kislány („Ötéves vagyok, nem hülye"), Magdi viszont nagylány („Tizenhat lesz"), aki nem mutatkozhat csupasz felsőtesttel, viszont valamilyen oknál fogva nincs nála bikinifelső. Mindez némileg eltakarja azt a mozzanatot, hogy néhány nap múlva ismeretlen személyek (az apa szerint a szülei) elhurcolják Magdit a diósjenői kempingből (az apa szerint azért, mert: „Nem akarják, hogy velünk legyen"). Nincs rá utalás, de sejthető, hogy Magdi az apa nemrég elcsábított szeretője. Abból pedig, hogy a férfi a kislánya fürdőruháját a szeretőjének ajándékozza, előre látható, hogy a kislány testét is a saját tulajdonának fogja tekinteni. A balsejtelmű előreutalást igazolja a könyv utolsó fejezete („Egyedül vagyok a fürdőszobában apámmal" stb.), miközben az olvasó már értesült róla, hogy egyszer a kislány beleharapott az apa kezébe, amikor a férfi a fürdőszobába próbálta bevonszolni. Sőt, már azt is tudjuk, hogy az apa utóbb öngyilkos lett a Gyorskocsi utcai előzetes letartóztatásban.

Nem nehéz egyenes vonalú történetbe illeszteni a bekezdés-mozaik fontosabb eseményeit és szereplőit. Előttünk áll a zűrös apa (szerencsejátékos, drogdíler, kiskorú lányok megrontója), akinek az anya (a könyvben: „édesjó") érthető módon kiadja az útját. Édesjó megismerkedik egy Amerikában (bocsánat, az Államokban) élő '56-os emigráns, vagyis nála sokkal idősebb magyar férfival (a könyvben, szelíd iróniával: „a világmindenség ura", amúgy építészmérnök), akinek két korábbi házasságából összesen öt gyereke van. A felnőttkorúak nem kerülnek be a történetmozaikba, a két kiskorú igen. Tinát Én-elb. a húgaként, Misit a bátyjaként emlegeti. Szereplőnek tekinthető még az anyai nagymama (a könyvben: „Gyertya", a vége felé tudjuk meg, hogy miért; azért, mert a kislánynak a temetői gyertyák jutnak eszébe róla). Rajtuk kívül sűrűn cserélődő osztálytársak, szomszédok és Magdi-szerű alkalmi ismerősök villannak fel a bekezdésekben.

A rekonstruálható időrendet repülőutak tagolják, az Államokból Pestre és vissza. Sok átszállással, mert úgy olcsóbb, és a mostohaapa akkor is spórol, ha van pénze. Mondhatni, fukar. („Kérte, hogy válasszak ajándékot édesjónak a leértékelt szekcióból. […] Nézzél valamit, ami drágának tűnik, és tetszene neki, de nem drága.")

A pesti helyszínek is váltakoznak: hol a nagymama lakása, hol az apáé (aki a kislány füle hallatára szeretkezik alkalmi nőismerőseivel, egyszer pedig, amikor a kislány szintén fültanú, verést kap valami drogügy miatt), végül pedig kollégium, ahol Én-elb. éhezik, mert az anya nem támogatja, így büntetve lánya önállósodási törekvéseit.

Az apró mozzanatok sokirányúsága, szanaszét spriccelése közepette észrevehetjük a két nyelv és a kétféle kultúra széttartását is. A narrátor az Államokban nem tud megszólalni angolul, a magyarországi jelenetekben pedig azzal szembesül, hogy elfelejtette az anyanyelvét. A kulturális különbséget nagyobbrészt a magyarok elmaradottságaként észleli. Az észlelés intenzitását erősíti az elbeszélői szólam következetes jelenidejűsége.

Mindezt bekezdésről bekezdésre színezi a szerző fanyar humora. Akár az a kérdés merül fel, hogy milyen evőeszköz illik a sóskával nyakon öntött rakott krumplihoz, akár az, hogy karácsonyi ajándékozás szempontjából miképpen osztja fel egymás között a világot „Jézuska" és „az amerikai Mikulás", mindig egyszerre van jelen a forszírozott naivitás és az élénk, de gyermeki észhasználat. A széttartó részletek pedig valósággal kikövetelik a pontos megfigyelést. Az elbeszélői szólam egyszersmind megfigyelői munka, illetve annak szavakba foglalása.

Az irónia egy darabig elfedi, hogy a történet, illetve annak elbeszélője milyen súlyos terheket hordoz. Az élettörténet föntebb felsorolt szereplői

sorjában lemorzsolódnak. Az apa öngyilkosságáról már esett szó. A nagymama kórházba kerül, ahonnét nem jön ki. Az egyik elbeszélői kanyarban a „világmindenség ura" is eltűnik. Róla Én-elb. szűkszavúan ennyit mond: „Egy éve nem láttam a mostohaapámat". Vele együtt eltűnik Tina és Misi, róluk szó sem esik többé. Végül az anya is a veszteséglistára kerül.

A szereplők elvesztése legalább akkora teher, mint jelenlétük volt. Rédl Zora könyvében az ironikus beszédmód könnyen átfordul tragikusba. Leginkább akkor van így, amikor az anya alakja kerül előtérbe: „Azért nem lehet vitatkozni vele, mert rákos. Régen azért nem lehetett vitatkozni vele, mert én vagyok a gyerek, ő a felnőtt. Mikor felnőttem, és ő még nem volt rákos, akkor is egyet kellett vele értenem."

Ebben a kis könyvben, amely – megjegyzendő – pályakezdő kötet, Rédl Zora meggyőzően adja elő mutatványát. Megmutatja tudniillik, milyen biztonságosan és elbeszélőileg milyen szerencsésen mozog az Én keretei között. A továbbiakban két lehetősége van. Vagy kitágítja a szubjektum kereteit, vagy kilép közülük. Bárhogy dönt is, minden elbeszélői adottsága megvan ahhoz, hogy első kötetére életmű épüljön. *(K.E.R.T., Bp., 2023)*

Zahuczki Dorottya 67

KIŰZETÉS A PARADICSOMBÓL

Péter János: *Szabadulás*

Miből lesz a regény? Olyan természetességgel tágulnak regénnyé az első kötet, a *Szevasztopol* jelentősebb novellái, ahogyan Péter Jánost is organikusan fogadta közösségébe a bencés rend. Visszaköszön Körösliget városkája, a tarokk kártyajáték iránti „ártatlan szenvedély", a gimnázium, és persze a szereplők: a rövidebb lélegzetű elbeszélésekben már találkozhatott az olvasó Kriszti múltjával, és láthatta a főszereplőt, András és Krisztit, amint egy templom perselyébe dobják jegygyűrűiket. De azok számára is érthető lesz a regény, akiknek még nem került a kezükbe a *Szevasztopol*, hiszen minden fontosabb mozzanatot elmesél a *Szabadulás* lapjain is a narrátor. A regény fő célja, hogy éreztesse, mennyire befolyásolják egy ember életét a traumái. Én leginkább arra voltam kíváncsi, hogy mit tud a huszonéves korosztály tanulságként, mondanivalóként elraktározni a műből.

Na de ki is meséli el pontosan András történetét? Míg a *Szevasztopol*-ban bőven vannak közvetlen tónusban, egyes szám első személyben elbeszélt darabok, addig itt jóval távolságtartóbb hangon, egyes szám harmadik személyben szólal meg a narrátor. Aki ennek ellenére nem csak tárgyilagosan leírja szereplője összes cselekedetét, hanem hozzáfér András legbelsőbb gondolataihoz, vágyaihoz és összes emlékéhez is. Péter János valószínűleg azért választotta az egyes szám harmadik személyű elbeszélői pozíciót, mert a regény egyfajta önismereti úton vezeti végig főhősét és az olvasót is. Ahhoz, hogy az ember átértékelje az emlékeit, megtalálja, miben gyökereznek berögződött viselkedésmintái, kívülről kell szemlélnie önmagát. A narrátor semmivel sem tud többet Andrásnál, és nem is mutatja be más szereplők nézőpontjából, tehát a történetet maga András meséli el, csak éppen megpróbál objektíven tekinteni az életére.

András úgy gondolja, új élete megkezdéséhez, generációkon átívelő traumái feldolgozásához – és nem utolsósorban az alkohollal való végső szakításához is – Amerikáig kell utaznia, kivágnia magát abból a környezetből, ahol nem tudott soha igazán boldog lenni. De a vágyott kiköltözésig még egy sokkal nehezebb utat is meg kell tennie: le kell zárnia a múltját, rendet kell tennie emlékei között, és ehhez a szimbolikus cselekedethez kapóra jön, hogy le kell utaznia a Balatonra, és meg kell mentenie néhány fontos tárgyat a családi nyaralóból, mielőtt eladná a romos házat. A búcsúzás gyakorlatilag megannyi múltidéző rituálé láncolata, melyeket András már a nyitójelenetben,

a vonaton ülve elkezd: ő is sörözéssel indítja az utat, akárcsak annak idején az apja, aki bele is halt az alkoholizmusba.

Nem ismeretlenek a magyar irodalomban az alkoholfüggőségről szóló művek, ezek közül a legismertebb talán Hajnóczy Péter *A halál kilovagolt Perzsiából* című kisregénye: főhőse hiába szeretne író lenni, segédmunkásként dolgozik építkezéseken, figuránsként a Geodéziai Intézetben, vagy éppen szénlehordóként. Hasonló élettörténet például Dénes Józsefé, aki a nyolcvanas években az underground zenei élet fontos alakja volt. Bár neki is sok gyerekkori traumája volt, leginkább azért nyúlt az alkoholhoz, mert soha nem tudott igazán beilleszkedni az értelmiségi közegbe, bármennyire is olvasott és művelt volt. András azért menekül az ivásba, mert nem ismer más megküzdési módot, hiszen a szülei is mindketten isznak, és azt éreztetik vele, hogy semmi keresnivalója ezen a világon, a nővére, a sikeres biokémikus, Bogi mindenben jobb nála, nem hagyja ott a vegyészmérnöki kart, mint András, aki inkább a lesajnált bölcsészkedést választja, a konyhában is csak Bogiról voltak kint képek, Andrásról egy sem. Az alkoholmámor a szabadság hordozója András számára, az ittas bódultságban nincs jelentősége semmi fájdalmas múltbéli eseménynek.

Például András egyik legnagyobb traumája ikertestvérének elvesztése egy félresikerült abortusz után. Az anyját emiatt gyerekgyilkosnak bélyegzi. Úgy érzi, nincs helye ezen a világon, ha még a saját szülei sem akarták. A hiányzó ikertestvérének nevet is ad, nélküle félemberként tekint magára. Hiába lesz Kriszti a felesége, fel sem merül köztük, hogy gyereket vállaljanak, amikor pedig a lány mégis teherbe esik, egyértelmű, hogy egy erős eseményi utáni tabletta lesz a megoldás. A gyermektelenség mégis egyfajta űrként van jelen Andrásban: „azon kapta magát, hogy babázik, ül, túl a negyvenen, tök egyedül egy lepusztult nyaralóban [...], mellette a macija, ölében a nővére babája, és ringatott rajta ösztönösen egyet, ahogy Bogitól látta, ahogy maga is természetesnek érezte, ahogy valószínűleg saját gyerekével soha sem fog ilyet csinálni."; „Mert azt valahogy érezte, hogy lánya lett volna. Hogy lány az a gyereke, aki nincs."

A gyerekkori játékok megmentése, keresése közben András maga is visszatér a gyerekszerepbe, visszarepítik az emlékek. Előfordul például, hogy irigykedve néz egy boldog gyereket, ehhez a jelenethez kapcsolódik egy fontos jelkép, a paradicsom. Ádám és Éva Paradicsomában nem létezett halál, minden kerek és teljes volt. De a kiűzetés után megismerték a fájdalmat, a küzdelmet, a gyilkosságot. A szerző a fejezetcímekkel is rájátszik a bibliai párhuzamra, a *Paradicsom* című egység után a *Kiűzetés* című következik. De ennél is jelentősebb, hogy András gyűlöli a paradicsomot, ugyanis „piros a héja, és ha fénylik, akkor annál inkább, a katicabogárra emlékeztette, amit ovis korában próbált megenni. Azóta, ha csak ránézett a paradicsomra, szinte

érezte a három pár lábat, ahogy kétségbeesetten kaparászik a nyelvén, próbál kitörni a nyáltengerből, hallotta a kitinpáncél roppanását, a szájában volt a keserű nedv". Megannyi jelenetben találkozik András a paradicsommal, van, hogy ajándékba adják neki a piacon, de kidobja, van, hogy a jó szívvel készített ebédjébe főzik bele, és ő csak titokban meri belőle kihalászni. De felszínre kerül egy olyan emlék is, amelyben az apja részegen arra kényszerítette őt és a nővérét – nevelési célzattal – hogy egyék meg azokat az ételeket, amelyeket a legjobban gyűlölnek, a paradicsomot és a mazsolát – persze ennek is hányás lett a vége. Mintha a paradicsom utálatába sűrűsödne András képtelensége a tartós boldogságra, a teljességtől való elszigeteltsége. Bezzeg másoknak már a gyerekkoruk is közel tökéletes, egy strandbüfében estebédelve felfigyel egy kislányra, aki néhány hasonló korú társa között akar még maradni a parton, de a szülei már mennének haza: „Azt irigyelte, ahogy Petrácska kedvéért képesek voltak megváltoztatni az eltervezett programot, és nem kényszerítették a kislányt arra, hogy egyen, amikor nem akar."

András nem is játékokat keresgél a nyaralóban, hanem egy konkrét darabot, egy apró falovacskát, melyet az édesapja faragott neki. A szülői szeretet kézzel készített megnyilvánulásától talán tudat alatt vár segítséget, az elfogadását annak, hogy az apja nincs többé. De a játék nem lesz meg. Talál helyette valami mást, vagyis inkább valakiket: a csinos és okos, elvált lelkésznőt, Anna Erikát és kislányát, Rékát. Itt bomlik meg a szöveg szép egységessége, és esik túlzásokba a szerző. Miután megismerkedik a vonzó és hangsúlyozottan kislányos, koránál jóval fiatalabbnak kinéző lelkésznővel, a nő bájainak végeláthatatlan leírásain kell magát átverekednie az olvasónak, egy teljes fejezet szól a szalagavatóján táncoló, alig 18 éves lány kívánatosságáról. Itt határozottan a „kevesebb néha több" közhely érvényesítése lett volna a legjobb megoldás, akkor talán hatásosabb lett volna az Andrásban nyiladozó gyengéd érzelem. Bár eleve kissé gyerekes és alaptalan a hirtelen támadt rajongás, mely csupán a testiségre korlátozódik, hiszen néhány rövid, formális beszélgetés után a férfi már a jövőjüket tervezgeti, mikor még szinte semmit nem tud Anna Erika belső tulajdonságairól vagy viselkedéséről. Ráadásul ezt a szálat olvasva nem tudtam empatikusan viszonyulni egy negyvenes férfi érzelmi világához – hiszen hogyan is lehetne megérteni valakit, aki egy épphogy nagykorú, lélekben még kislány videóját nézi végtelenítve, bájairól fantáziálva? Emiatt a szöveg épp a legfontosabb célját nem tudta beteljesíteni ezen a történetíven.

Nemcsak Anna Erika „lantfenekét" tartom túlzónak, hanem azt a végletekig feszített tárgyiasítást, ahogy András a lelkésznőről beszél – de egyébként is azt éreztem ki a sorokból, hogy a férfi korábbi kapcsolatai is

elsősorban a szexualitás irányából vannak bemutatva. Vagy éppen a szexualitás hiányával – Kriszti esetében. De még a regény egyik képzőművészeti asszociációja is a lelkésznő bájaihoz hasonlatos aktfestmény, Bouguereau *Elveszett Plejád*ja. A festmény olyan szempontból találó, hogy a közös csillagkép kiválasztásának romantikus gesztusa már korábban is megjelenik. András és első komoly barátnője, Flóra a Cassiopeiát választják, mely a magyar néphagyományban stílszerűen a Korcsma fantázianevet viseli. Ha már Flóra a Korcsma – bár nem ő volt az egészségtelen alkoholizálásra hajlamos barátnő, hanem Kriszti –, akkor Anna Erika a Fiastyúk. Hiába ötletes az asszociáció, attól még öncélúnak tartom. Szintén problémás az a másik szöveghely, ahol András felidéz egy emléket, amelyben az apja finoman szólva „taknyadzásnak" nevezi a homoszexuális aktust, sőt, valamilyen szinten a meztelencsigák közötti intim kapcsolathoz hasonlítja a nők közötti szerelmet. Alapvetően nincs probléma azzal, ha egy szövegben vulgáris elemek vannak, de ezt feleslegesnek és túlzónak tartom. Való igaz, hogy Kriszti egy nővel lépett félre, akivel azóta együtt is él, de ehhez a tapasztalathoz semmit nem tesznek hozzá a fentebb említett sorok, sőt, egy másik szöveghelyen András úgy gondolkodik, jobb, hogy így alakult, mert nem egy másik férfival kellett versenyeznie, akinek adott esetben több pénze, jobb autója van, hanem egy nővel, akivel nem tudja magát észszerűen összemérni.

És ha már traumák és traumákra adott reakciók: az olvasó tudja, hogy Krisztit gyerekkorában megerőszakolta egy nyári táborban az egyik tanár. Én pedig úgy éreztem, hogy András véleménye szerint a nővel való félrelépés egyfajta természetes következménye ennek a traumának. Mintha a trauma lenne az egyik katalizátora annak, hogy Kriszti nem bírja átadni magát egy férfi érintésének, a másik katalizátor pedig maga András, ő indítja el igazán Krisztiben azt a „folyamatot", melynek végén rájön, hogy a nőket szereti András úgy akarja beállítani a helyzetet, mintha az abúzus lenne az oka annak, hogy Kriszti homoszexuális. Viszont senki nem lesz egy ilyen trauma hatására homoszexuális vagy épp heteroszexuális, legfeljebb ennek a felismerésében „segíthet" az esemény. Bár vannak hiteles tünetei is Krisztinek, ilyen például a káromkodástól való tartózkodás: az elkövető meglehetősen közönséges jelzőkkel illette áldozatát. Kriszti az állanóságot sem kedveli, egyik súrlódásuk abból fakadt, hogy nem akart mindig ugyanoda menni ebédelni, míg András kedvelte a jól bevált helyeket és ételeket.

Az emlékek felidézése és rendszerezése nem marad meg a balatoni környezetben, András és terapeutája párbeszéde keretezi az egységeket, csak itt jelenik meg a regényben a klasszikus párbeszédes formátum. A szakemberről nem derül ki sok információ, csak az válik egyértelművé, hogy időben lineárisan haladnak az ülések, egészen András amerikai kiutazásáig. Az utolsó ilyen töredékben el is búcsúznak egymástól, a főhős sokat fejlődik,

gyógyul az ülések alatt. Ezek a párbeszédek egészítik ki a balatoni múltidézést, itt derül ki, hogy András szuicid gondolatokkal küzd, és mesél a rémálmairól is:

„– Álmomban korcsolyáztunk Bogival.

– Szeret korcsolyázni?

– Próbáltam, de inkább félelmetes.

[…]

– Odaérve láttam, hogy egy halott fiú van a jég alatt, arccal felfelé. Ekkor szakadtam be, erre riadtam föl."

Már azelőtt is szerepet kap a vallás, mielőtt András közelebbi kapcsolatba kerül Anna Erikával – ezzel egyidejűleg az emlékek is veszítenek a hangsúlyosságukból, az utolsó negyedében a jelenre koncentrál leginkább a szöveg. A vallás pedig nem merül ki a templomok nézegetésében vagy András azon ötletében, hogy a nyaralóból minden mozdíthatót a református gyülekezetre hagy, hanem begyűrűzik egészen az apjához való viszonyulásába is: „Apa minden nyáron előre megmondta, mikor jön alagút, mikor fogják látni a Balatont, melyik oldalról fog sütni a nap, mikor látszik Tihany, hol kell leszállni, elérik-e a buszt, ami majdnem a nyaralóig visz, vagy várni kell fél órát. Isten volt, nem vitás, és ez az isten halt meg januárban." Ez az istenkép egyrészt azt emeli ki, hogy mennyire felnézett az apjára András, minden nézeteltérésük ellenére is egyfajta példaképként állt előtte, másrészt azt a gyermeki perspektívát is megerősíti, melyben a gyerekek mindenhatónak érzékelik a szüleiket. András Istenhez való viszonya nincs túlhangsúlyozva a műben, és így, szilárdan állva a háttérben szerintem sokkal hatásosabb, hitelesebb, mintha nagyon előtérben lenne. Így lehet vadászni az olyan apró kiszólásokat, utalásokat, mint például „olyan frankón elültetted Apa, ott lesz az az Ítélet Napjáig." Vagy éppen a jóval direktebb, de szintén nem tolakodó részleteket, például a terapeutával való beszélgetésből, amikor az első korinthusi levélből idéz páciensének néhány sort. De megjelenik az a felekezetközöttiség is, ami talán valamilyen szinten rímel a szerző személyes élettörténetére a keresztény András egyik kedves szokása, hogy a balatoni falucska elhagyatott zsidó temetőjében köveket tesz azokra a sírokra, melyeket már senki nem gondoz.

A szöveg – és ez nagy erőssége – nem ragad bele a tárgyilagos stílusba és a szomorú események és elérhetetlennek tűnő vágyak taglalásába, hanem humoros is tud maradni, egyszerű, de kétségtelenül megmosolyogtató poénokkal. Ez például a másnapos András küzdelme: „Levánszorgott a barlangba, kivett egy sört, szép lett volna felmászni a teraszra vele, de serpa és oxigénpalack nélkül inkább maradt az alaptáborban." Ám egy pillanat alatt

átfordul a viccelődés unalomba, például amikor többször is elsüti az „elázás" kétértelműségét kijátszó szóviccet.

Sok minden akar lenni ez a könyv: szól a transzgenerációs traumák jelentőségéről, utazásra invitál egy férfi lelkivilágába, egyfajta fejlődésregényként is működik, emlékművet állít a jobb élet felé törekvésnek, nyíltan beszél olyan problémákról, mint a szenvedélybetegség, az abortusz, a szexuális abúzus, futólag még az internetes bullying jelenségét is érinti – annál a bizonyos szalagavatós videónál, mely alatt András Anna Erika korábbi osztálytársainak gyűlölködő kommentjeire bukkan. De ennyi téma és a fragmentumszerűen sorakozó emlékek között néha vannak egészen céltalan sorok, mondatok is. Ilyennek éreztem például azt, hogy Andrásnak – aki negyven éves elmúlt – rengeteg apróságról az első barátnője, Flóra jut eszébe. Valahol persze érthető, hogy az első komoly kapcsolat mély nyomokat hagyott benne, de az már szinte az elképzelhetetlenség határát súrolja, hogy ezek a nyomok annyira mélyek, hogy a regény első felében majdnem minden oldalon felbukkan Flóra. Sőt, a regény vége felé még a terapeutának készített rajzán is elhelyezi András a nőt, aki legalább huszonöt éve csak az emlékek szintjén része az életének.

A cselekmény fordulatos, még ha nagyobb részt a múltidézésre épít is, a nyelvezet gördülékeny, könnyen befogadható, inkább morális kérdésekben vannak kivetnivalók a regényben, bár ezeken a mélyen berögződött nézeteken aligha fog változtatni ez a kis írás. Mégis fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy egy ilyen, sokféle problémához érzékenyen és empatikusan forduló regény jobban működött volna szexuális túlfűtöttség nélkül. *(Ab Ovo, Bp., 2023)*

Péter János 73

POETA BEATIFER

Tűnődések Mezősi Miklós *Hozsánna és a vének* című kötetéről

Egy átlagos mandulaműtét negyven perc alatt megvan, egy szívátültetés négy–hat óra. Mégis mindkettőre több éven át készül az orvos, egyetemen és rezidensként. A *Hozsánna és a vének* rövid kötetének megírásához – és értő olvasásához – szintén éveken át tartó munka szükségeltetik. A cím és a fülszöveg egyszerre vezet a görög múzsák világába és az Ószövetség késői műveibe. A *méne tekel, ufarzin* és a cím ötletét adó *Zsuzsánna és a vének* története egyaránt Dániel könyvéből valók.

Dániel könyve az egyetlen szentírási könyv, amely három nyelven íródott. És, akárcsak a *Hozsánna és a vének*, kultúrák találkozásának termékeny talajából nő ki. Az előbbi a héber, az arám és a görög nyelvű irodalom összefonódása, az utóbbiban a skála az Ószövetségtől a perzsa és arab meséken, Shakespeare-en, Dantén, Thomas Mannon, Prouston át a magyar kultúráig ér, József Attilával, Babitscsal, Móka Mikivel, *Macskafogó*val. Ráadásul Mezősi előszeretettel nyúl olyan történetekhez, melyek többszörös átdolgozás után értek el hozzánk: *Pyramus meg Thisbe* babiloni története Ovidiuson keresztül érkezik hozzánk, Shakespeare is csavar rajta, nem is egyet. Vergilius Dantén és Babitson át kerül a kötetbe.

Az első kérdésem az volt, hogy működik-e Mezősi Miklós kötetében az, ami Dániel könyvében. Születik-e valami új, valami egyedi a különféle világok találkozásából, vagy megmarad azon a szinten, mint gyermekkorom kedves játéka, a kaleidoszkóp, mely változatos formákat mutat valódi művészeti érték nélkül? Van-e olyan szinten Mezősi, mint a görögül is verselő Ungvárnémeti Tóth László, vagy a reformáció korának héber nyelven görög versformákat alkalmazó peregrinus diákjai? „Körmöd – meglásd – lerágod majd tövig", ígéri az *Expozé*.

A második kérdésem a nyugtalanító borítóképpel kapcsolatos. Zsuzsánna vénei ugyanis nem platánfák árnyékában békésen sakkozó öregurak, SZTK-ba reggeli első vizeletet vivő, légynek sem ártó nagypapák, hanem két undok kukkoló, akik eleinte csak hálni akarnak az ártatlan Zsuzsannával, később ki akarják végeztetni. A *méne tekel, ufarzin* sem ígér nyugodt, ágyban, párnák közti halált (ha már Mezősi behozta Petőfit). És a nyugtalanító, kegyetlen szereplők végigvonulnak a köteten, Médea, Phaidra, Marduk és Tiámat, a Kékszakállú vagy a frissen defloráltakat kivégeztető Sahrijár szultán,

és a nagy lázadók, mint a nőstény Prométheusz vagy Lucifer. A nyugatalító vonulathoz tartozik a kötetet a groteszk felé mozdító állatvilág: a baljóslatú varjú, Csehov lova, a Tatjánát üldöző medve, az állati és emberi lét határán lévő lények, a Szirén és a beszélgetőpartnereit megölő Szfinx.

A harmadik kérdésem a kötetben vissza-visszatérő Paradicsomra vonatkozott. A menny felé vivő Beatrice, a *Lépcsőházi gondolat*ban megjelenő „saját kertemben fölnevelt Paradicsom", az *Apokrif Zsuzsánna* pincéjének édenkertje, és az *Énekek éneké*re („Bárcsak bátyám lennél, ki anyám mellét szopta! Ha az utcán találkoznánk, megcsókolhatnálak, és nem szólnának meg") utaló *Csillapító olajok, tégelyben*: „De te érted, olvasóm, / hiszen régóta olvasol. / Lehetnél bár az én tesóm – / miért is ne, ha Beatrix / »boldogít« és fényt hoz is? // Testvérek csak titokban, éjjel / szerethetnek, de kéjjel, szenvedéllyel."

Épp elbukott vagy épp visszaszerzett Paradicsomról van szó? Ne feledjük, a zsidó irodalom vissza-visszatér az elbukott Paradicsomhoz – Zsuzsánna történetében is. Zsuzsánna nem akárhol sétál, hanem az ura körülkerített kertjében (paradeisos). „És a vének? A vének ellenérvek." A vének azokat a vezetőket testesítik meg, akik saját vágyaikat a közösségi jólét elé helyezik, és miattuk bukjuk el a Paradicsomot. Meglesz-e újra? „S utána tenném Édent, hogyha megtalálom. / Mert régen eltűnt, el is vesztettem." *(Tervezett fogantatás – vagy csak úgy jön)*

A nyugtalanító érzést és a Paradicsom elvesztésétől való félelmet két eszközzel is igyekszik oldani a kötet. Az egyik az erotika, a másik a játékosság. Épp a *Játék* című versben olvassuk: „Tán elnézed nekem sületlen tréfám, / mi ártatlan mint tréfa nem számolható el, / ha önmagában áll – de hogyha versben / fut végig: játszik olvasóval s macska-néppel." A szerző kétségkívül virtuóz, de a l'art-pour-l'art-nak tűnő szójátékok, rímek nemcsak oldani tudják a feszültséget, de fokozni is: „Fő gondom az lett, hogy fejezhető ki s be / (kapd el rímnek ezt: Pyramus meg Thisbe)" *(Invokáció)*

A kötet abban is játékra hívja az olvasót, hogy nem mindenhol egyértelmű, hogy kire vagy milyen műre utal. Lucifer, Beatifer, a *Macskafogó* és Gérüón megjelennek a magyarázatokban, de a Rossz Virágáról már nem közli a szerző, hogy Baudelaire *Fleurs du mal*jából csak Babits csinált *A romlás virágai*t, pontosabb a más fordítók által megtartott és Mezősi által is hozott cím. *Csak azt tunnám feledni* – utal csendben a Komédiát gyakran idéző mű a Tragédiára –, és így jelenik meg a késő bánat, a későn jövő bölcsesség a Diderot ide illő mondását idéző *L'esprit d'escalier*-ben.

Az erotika hol könnyed, ártatlan: *„Már várom én az estét, s majd az éj beültét, / szó-ajándékaid hogy vidítsák lelkem. / Úgy várok rád, mint csöppség anyja emlejére; / úgy nevetnék rád s kacagnék mellre téve" (Zsuzsánna és az álom)*. Hol eléggé kifejező: „csordultig telten ontom / reád, rózsám, ha

mondom; / beléd kívánom önteni / amit csordultig őrzeni / vágytam eddig s adhatom / neked, mit isten adhatott." *(Rajongások)* A kifejezőség helyett írhattam volna akár *kézzel foghatót* is, gondoljon csak bele az olvasó, hogy milyen magas labdát nem csap le a költő az *önteni* előtt az *ontom – mondom* rímpár tovább nem vitelével. A kötet elejének könnyed erotikája erőszakká és vágyott bűnbeeséssé válik a végére: „Hát szétkúrták őt akkor aznap este – / őt, ki tudta akkor (délután volt), / hogy várnak rá, és ő is várta: hogy megessen, / s e tőről metszett magyar történetbe essen." *(Apokrif Zsuzsánna – Csehov lova)*

Elveszítjük hát a Paradicsomot vagy megtaláljuk? Nyomasszanak minket a szörnyek, a tragikus hősök, vagy megment minket, ha élvezzük a szójátékokat, örvendünk az intertextualitásnak s a fülszöveg múzsái közül kiváltképp Eratót tiszteljük? Ártatlan hős Zsuzsánna, vagy ő is várta, hogy megessen? S mire való a sok idézett, megidézett költő, író, szörny és hős? A kötet felütése épp ez: „Mi történt? Mondd el, mily dolog – / vagy több? Akárhogy is legyen: / mi van vagy lett, hová folyt el borod?" S pár sorral arrébb a nagy Ilion ég, Anchises jámbor magzata menekül, a költő regél. A regélő költőt hozza majd Dante, Dantét Mezősi. A babiloni szerelmespárt megírja Ovidius, átveszi Shakespeare, végül bekerülnek a *Hozsánna és a vének*be. Az emberiség történetét megírja Dante és Madách. „Tragédiának nézed? Nézd legott / Komédiának s múlattatni fog" – ugyanazokat a köröket futjuk. Nincs új a nap alatt, üzeni a költő és a Prédikátor. Mit tegyünk? (Mezősi miatt leírnám oroszul, de ó, rosszul hangzana úgy a konnotációja). A vége felé komorodó kötethez használati utasítást – és a három kérdésemre megoldást az utolsó két vers ad: „»Hogy olvassuk« mindezt? Nem érdekel. / Olvasd fordítva: megcsikordul. / Éppen attól énekel, / s életre kel kellem, báj és szenvedély." *(Furcsa rímek)*

Ott állsz a Paradicsom kerítésénél. Visszamehetsz a kín eredetéig és annak az okáig, vagy űzhetsz búfelejtő játékokat. Ott vagy az erotika, a bűn és az áldozati lét határterületén. Forgathatod őket erre, arra *(Expozé)*. És ott van Isten is, mert „isten a főtt sonkában is ott van" (szól Hamvassal Mezősi a *Nem üzenet*ben). És a vers és a kötet vége mutatja, hogy többről van szó, mint a kaleidoszkóp játékáról. A más költőktől árendába vett dolgok, a felhasznált bibliai, mitológiai történetek ugyanúgy isten-lakta Paradicsom lehetnek, mint az eredeti Éden, az Ígéret Földje, Zsuzsánna urának kertje a diaszpórában: „Ha, mint mondják, / isten a főtt sonkában is ott van: / akkor mások otthonában, / vagy jókedvvel szürcsölt borában / hogy ne volna árendában?" *(Gondolat, Bp., 2023)*

76 Wehner Tibor

ÚJABB ELŐADHATATLAN SZÍNJÁTÉK-FUTAMOK 1.

AKÁR

(a színész-lét nehézségei)

A fények manipulálásával bizonyára könnyen megoldható: valaki – mintha a „semmibe vész" folyamat ellentettjeként a semmiből tűnt volna elő – megjelenik a színpadon. (A „színpad" kifejezés kissé elhamarkodott, bár tulajdonképpen megalapozottnak tűnő alkalmazásával máris az ingoványos valóság-tévúton járunk.) A tradicionális jegyek szerint talán férfiként leírható valaki – de lehet esetleg férfias nő is – egy színész, és egyúttal persze egy hétköznapi alak. Nem, nem olyan színész, akinek a szerepe hétköznapi alak, hanem olyan, valójában hétköznapi alak, aki egyúttal, a foglalkozása szerint színész. Mindez arra a feltételezésre kényszerítheti a szemlélőt (ha van ilyen), hogy ez a hétköznapi alak, aki egyébiránt színész, képtelen lenne eljátszani a hétköznapi alak figuráját – szerepét –, mert hogy már eredendően az. Mesterkélt, erőltetett, hiteltelen lenne, ha megpróbálná. Mindezzel azonban – az eleve garantált kudarc mellett – egyúttal a színész-voltát kérdőjelezné meg: hogyan lehet az, hogy még egy olyan, nem különösebben nagy felkészültséget igénylő, nagy formátumúnak aligha ítélhető alakításra sem képes (hitelesen), mint egy hétköznapi alak. A hétköznapi alak. Vagyis színészként is menthetetlenül reménytelen, csapnivaló, a szakmai szlogennel jellemzetten: ripacs. Se nem ez, se nem az, csupán egy senki. A semmiből előtűnt senki – és ennél a metaforánál lejjebb aligha süllyedhetünk. Álldogál a „színpadon" ez a szerencsétlen színész, kiesve a nem vállalható, valójában nehezen meghatározható szerepéből, teljesen tanácstalan, már-már meghasonlana önmagával, ha ezt el tudná játszani valamiképpen. És mert nem tudja ezt eljátszani, hagyja a francba az egészet. Mérhetetlen közönnyel leplezné zavarát, ha zseniális lenne alakítása. Viszont érzi azért, hogy – szerepálmok

hiányában mégiscsak mentendő a reménytelen helyzetet – valamifajta akcióra, cselekvésre lenne szükség a feszültség fokozása vagy legalábbis az érdeklődés fenntartása érdekében, de nem tudja, mi lenne, mi lehetne az. A tehetetlenség láthatatlan bilincsbe zárja. Némely színikritikus-véleményvezér meggyőződése szerint ez maga a nagyszerű dráma. A gyanútlan szemlélőkben, a nézőkben (?) fel sem merül, hogy az egyetlen lehetséges megoldás gyanánt a nyílt színi – milyen furcsa hangzása van ennek a fogalomnak: nyílt színi – szeppuku végrehajtásának gondolata merül fel a színész-hétköznapi alakban, és persze nem csupán a csupasz színjáték hazug szabályai és keretei között, hanem üdvözítő, valóságosnak ítélhető megoldás gyanánt. A kellékes viszont – a megszokott blamázs – már megint nem végezte el rendesen a dolgát – sehol egy damaszkuszi acél –, így a színész-hétköznapi alaknak csak egy megkeseredett károm-kodásra futhatja: ez a színház (?) már régóta a léhűtők és gazemberek túlélésre játszó látszatszínháza, szarháziak. Így mindenki, mindent túlél. Látszatszínház, valójában az, és – miután a megegyezésekre játszik – végső soron roppant unalmas.

(A szövegben szereplő *bizonyára*, *tulajdonképpen*, *talán*, *persze*, *aligha*, *valójában*, *egyébiránt*, *egyúttal*, *valamiképpen*, *mégiscsak*, *valamifajta*, *legalábbis*, *némely*, *nem csupán* – és az ezúttal sajnálatosan mellőzött *ámbár* – töltelék-szavak az írói fantázia sablon-szüleményei, és alapjaiban határozzák és kérdőjelezik meg az előadhatatlan színjáték leírásának hitelességét.)

DRÁMAI JÁTÉKOK

78

(a csupasz előadás)

A színpad kész díszlet-kavalkád: van itt minden, részleteiben tetszelgőn. Kerti lugas, könyvtárszoba, operett-lépcső, trónterem, kispolgári lakás stb. – szabad a vásár, csak az a fontos, hogy minél több rejtett, a színpadra vezető be- és a színpadról nyíló kijárati lehetőség nyíljon meg. A nagy jövés-menésben így elkerülhetők a felesleges ütközések. Színek nincsenek, minden szürke.

A szereplők – hol nők, hol férfiak – némák, mozgásuk nyugodtnak mondható, jelenlétük természetes, magatartásuk túlzásoktól mentes, gesztusaik nincsenek, színészi kommunikációjuk minden rendezői utasítás ellenére a teatralitást messze elkerülő, az általánosságok szintjén, de a lehető legteljesebb átéléssel előadott.

Bejön az első. Leül. Reménykedni kezd.

Bejön a második. Ácsorog. Undorodni kezd.

Bejön a harmadik. Fel-alá járkál. Rettegni kezd.

Bejön az negyedik. Bámészkodik. Epekedni kezd.

Bejön az ötödik. Az egyetlen eszközhasználóként seprűt ragad. Söprögetni kezd.

Bejön a hatodik. Fontolgatni kezdi, hogy visszaforduljon-e?

Bejön a hetedik. Szemét valahová a távolba szegezi. Félni kezd.

Kimegy a negyedik.

Bejön a nyolcadik. Repesni kezd.

A harmadik befejezi a rettegést. Kezd megnyugodni.

Bejön a kilencedik, miközben kimegy a hatodik. Gyűlölni kezd.

Bejön a tizedik. Megáll az első előtt. Lelkileg haldokolni kezd.

Az ötödik a sarokba dobja a söprűt. Diktatórikus allűrökbe kezd bonyolódni.

A hetedik félelmében bosszút forral.

A feszültség már-már elviselhetetlen.

A második fején találja a szöget. Tétovázni kezd, hogy kimenjen-e.

Bejön a tizenegyedik, pórázon kecskét vezet. Gondolatban vérét veszi.

Mindenki (korábbi magatartásával párhuzamosan vagy azzal együtthangzón) csodálkozni kezd.

Ósdi trükk: függöny.

(Talán nyilvánvaló, hogy az előadás kulcsmozzanata a kezdés. Aztán hogy a folyamat során – vagy a végén – min mennek keresztül és hová érkeznek el a színpadon feltűnő, onnan távozó, és a színpadon maradt szereplők, azt ők maguk döntik el, illetve azt a kezdés által meghatározott pillanatnyi tudatállapotuk vezérli és koordinálja.)

BUGY-BUGY

80

(anti-musical)

Konvencionális nagyszínház volt. A földszinti, a széksoroktól megtisztított, állóhelyes szekcióvá csupaszított nézőteret az emeltföldszinti és az emeleti, körbefutó páholysor övezte. A *Félbeszakadt purparlé a rejtélyek fürdővárosában* címmel meghirdetett, háromfelvonásos, konfliktusmentes zenés játék (anti-musical, ejtsd: antimjuzikel) bemutatója alkalmából a rendezők – a zseniális rendezői utasítás szellemében – a páholyokat jakuzzikká (ejtsd: dzsakuzzikká) alakították. A jakuzzi-jegyeket (ejtsd: dzsakuzzijegyeket) árverési menetben nyerhették el és vásárolhatták meg a majdani nézők, akiknek el kellett fogadniuk a részvételi szabályzatot. (Az állóhelyek értékesítése, illetve az állóhely-jegyek megszerzése ennél kissé egyszerűbb, problémamentesebb volt.) A bemutató meghirdetésének pillanatától őrületes roham indult meg a jegyekért – a pályázók döntő hányada a jakuzzira (ejtsd: dzsakuzzira) szóló belépőre áhítozott –, a korábban nagy anyagi gondokkal küzdő színház bevétele az egeket ostromolta. A szerencsés jegynyerteseknek több feltételnek is meg kellett felelniük, illetve egy részvételi nyilatkozatot kellett aláírniuk. Minden néző csak egyetlen jegy megvásárlására kapott lehetőséget, tehát fel sem merülhetett egy-egy négyszemélyes jakuzzi (ejtsd: dzsakuzzi) családok vagy baráti társaságok általi elfoglalásának lehetősége, így érvényesülhetett a rejtett rendezői koncepció: csakis idegenek kerülhessenek egy-egy páholy-medencébe. Bár a páholy-jakuzzik (ejtsd: páholydzsakuzzik) mélysége a megszokott volt – két fekvő, és két ülőhelyes, kétféle, huszonnégy befúvásos, mozgó fúvókákkal felszerelt, minden szempontból felüdítő masszázsélményt biztosító, magas kényelmi és technikai színvonalú, igényesen megformált (csillogó krómnikkel tartozékokkal díszített), szemre is tetszetős berendezések –, igazolást kellett bemutatni az úszni-tudásról és a test egészséges és higiénikus voltáról. (Pl. a legenyhébb körömgombafertőzés is kizáró ok volt.) A jakuzzik (ejtsd: dzsakuzzik) vizének optimális, változatlan hőmérsékletét az igazgatóság az előadás végéig garantálta. Az egyik legfontosabb, már a bejáratnál ellenőrzött feltétel szerint a nézőknek elegáns, a színházi atmoszférához illő Dress code (ejtsd: dresszkód) által megszabott öltözetben (Alternative black tie-kategória /ejtsd: álternatívblekktáj/) kellett megjelenniük, és átöltözésről, vetkőzésről szó sem lehetett – vagyis könnyed fürdőzésre senki sem számíthatott –, mert a toalettek eleganciáját az előadás

végéig mindenkinek változatlanul meg kellett őriznie. Végső soron ez színház, és nem egy világvárosi strand vagy egy mondén gyógyfürdő volt, és erre a diszkréten elhelyezett feliratok is figyelmeztettek: a lábakat a korlátra feltenni, a könyöklőről kilógatni tilos! Amiként a különböző fürdőzési segédeszközöket is (pl. sárga műanyag kacsákat) már a bejáratnál elkobozták a megvesztegethetetlen alkalmazottak. A szünetekben – kissé oldandó azért a merev fegyelmet – egy-egy pohár pezsgő felszolgálásával kedveskedtek a páholy-nézőknek a szigorúságukat mindvégig fenntartó, kigyúrt jegyszedők. Miután a színpadnak nevezett övezet előtt lengedező függöny szétnyílt, a *Félbeszakadt purparlé a rejtélyek fürdővárosában* című előadás – és ezt mind az állóhelyesek, mind a jakuzzisok (ejtsd: dzsakuzzisok) is így érzékelhették – kissé furcsán alakult: a több évtizeddel korábban divatos kuplékra alapozott zenés játék dalainak szövegét a színészek csak tátogták, de a playbackelés (ejtsd: plébekkelés) nem működött: csupán a zenei futamokat (és azokat is kissé torzítottan) sugározták a hangszórók. Néhány dal ilyetén „elhangzása" után a színészek maguk is ráuntak erre az átlátszó és kissé nevetséges színjátékra, és befejezve a tátogatást inkább a színpadi jelenlétre koncentráltak: élénk érdeklődést tanúsítva azt szemlélték, hogy mi történik a jakuzzik (ejtsd: dzsakuzzik) környékén. (A nagy füles fotelben trónoló primadonna /csajszi/ fel is állt, a színpad széléhez tipegett, és pipiskedve megpróbált belesni a proszcéniumpáholyba, de miután a páholy korlátjának felső szélét nem érte föl, bosszankodva visszakullogott a helyére. A meghiúsult kísérletet figyelve a bonviván /ficsúr/ a színfalak mögé sietett, ahonnan kezében egy jókora Black & Decker (ejtsd: blekenddekker – bár ez nem a reklám helye) ütve fúró géppel tért vissza, és azonnal lázasan dolgozni kezdett: gyors, nagy szakértelemről tanúskodó mozdulatokkal a proszcéniumpáholy korlátfalán egy lyukat fúrt, amelyen keresztül a mögötte működő jakuzzi (ejtsd: dzsakuzzi) vize bő sugárban – mintha egy hűs, nagy hozamú forrás lenne – a színpadra ömlött. A vízfolyam megindulásakor hangzott el a dalszínmű egyetlen, a primadonnának célzott prózai /kulcs/mondata:

BONVIVÁN /FICSÚR/: Oh, ügybuzgalom, oh ügybuzg…

De a primadonna (csajszi) ekkor már másfelé figyelt. Mindeközben a proszcéniumpáholy-jakuzzi (ejtsd: proszcéniumpáholydzsakuzzi) lassan leeresztett, illetve pontosabban kiürült, a benne ülők, a színház díszvendégei (VIP) (ejtsd: viájpí) vacogni kezdtek. Kisvártatva a zene is elhallgatott, csak a víz halk morajlásának, bugyborékolásának hangjai lengték be a színháztermet.

Az előadás végén – a színészek egyre inkább önmagukba fordultak, majd a nézőtérnek hátat fordító, gyászoló, megásatlan sír körül álldogáló csoporttá szerveződtek (fejük fölé fekete gyászszalagokkal ékesített koszorú ereszkedett) – a medencékből elalélt frissességgel kilépő nézők az előcsarnok felé indulva a légbefúvásos szárító helyiségben időzhettek tetszés szerinti ideig, mígnem megszáradva, kissé gyűrötten és kábán, de egyfajta katarzis-élménnyel gazdagabban (vagy legalábbis mindennek illúziójával) szabadon távozhattak. Az előcsarnokon át, a földszinti, állóhelyi nézők sorfala között, tüntető tapsvihar közepette léphettek ki a valóságosnak ítélt (vagy reálisnak vélt) térbe. Mehetett, ki merre látott. Közben a buzgó színpadmester megkezdte a vízminták alapján a jakuzzik (ejtsd: dzsakuzzik) olcsó pezsgővel kevert vizének kötelezően előírt vegyelemzését, majd leeresztését.

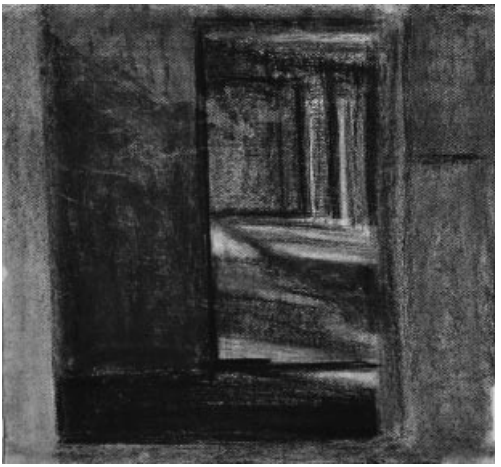

Iványi Márton

AMNÉZIA A FÜGEFA ÁRNYÉKÁBAN

Emlékezés és távozás Goran Vojnović *A fügefa* című könyvében

A pszichológia jól ismeri az úgynevezett disszociatív vagy funkcionális amnéziát, amikor stressz hatására elzáródnak az emlékezet elől egy-egy esemény konkrét előzményei. Hasonlóképp, a háromgenerációs családtörténet mozaikja rendkívül lassan áll össze, sőt, nem is teljesen. Ugyanis magukra az egyes eseményekre és a mögöttes mozgatórugókra inkább csak a főnarrátor unoka Jadran elbeszélése nyomán következtethetünk valahol Közép-Európa és a „jugoszféra" (Végel László) határmezsgyéjén (metszetében?).

A három felvonultatott nemzedéket képviselő, főbb karakterek Aleksandar Dordević és felsége, Jana, illetve lányaik, főként Vesna és kisebb mértékben Maya, illetve utóbbiak élettársai, kiemelten a bosnyák Safet és az epizódszerepet kapó Dane. Előbbi pár fia a már említett Jadran, az ő partnere Anya. E főbb karakterek többnyire „tandemben" szerepelnek, eszünkbe juttatva Kundera műveit is. Történetszálaik elliptikus pályán haladnak, amelynek gyújtópontjai a szeretet és utálat, a kötődés és az árulás, a bensőségesség és az elidegenedés.

Az egyik központi gondolata a könyvnek a távozás. Ki így, ki úgy: a nagymama Jana a szellemi épségből, valaki az élők sorából, más a közösségből való kivonulással, kollektív vagy egyéni traumák nyomán. A nagyapa Aleksandar előbb évtizedekre Egyiptomba, majd értesülvén lányától Jana válási szándékáról, a halálba megy. Fia, Safet, afféle boly(on)gó bosnyák, állampolgárságától megfosztva az „óhazájában" fekvő Otokába indul, emlékeztetve a negyedéve elhunyt Dževad Karahasan különc Simonjára *Az éjszakai tanács*ban (*Noćno vijeće* – 2005), aki ugyancsak a háború előestéjén tér vissza Boszniába. Végül *A fügefa* harmadik generációjának Anyája élettársát, Jadrant hagyja el. Vagy legalábbis e mozzanatok így jelennek meg, hiszen időnként az olvasó homályban tapogatózik, talán tudatosan emlékeztetve a dementálódó Janára is, akinek szellemi hanyatlása egyben talán a multietnikus ország szétesésének allegóriája is lehet. Az is elképzelhető, hogy mindez retorikai célzás a traumák kiváltotta védekezés–kizárás széles körben ismert pszichológiai mechanizmusaira Vojnović zseniális történetszövése nyomán.

A szerző harminchat éves korában jelent meg a könyv szlovénul. Pontosan ugyanebben az életkorban írta Kosztolányi Dezső *Nero, a véres költő*ben

az egyes folyamatok egymásrautaltságáról: „Mindannyian ilyen hálózatban élünk. Egymás mozdulatától függ életünk és halálunk, még az ország sorsa is". Minden Tito-nosztalgia nélkül is központi helyen van Jugoszlávia szét-

hullása a műben, melynek XIV. fejezetében panaszolja Vesna a szüleinek, hogy „[h]atárokat húztak rajtunk keresztül, mindannyiunkon keresztül. Határokat húztak köztem, anyám és apám között." A főbb történelmi epizódok drámaiságát mindenesetre valamelyest tompítják a mindennapi banalitások.

A történelmi – pontosabban (világ)háborús – keretezés korántsem ismeretlen a szlovén irodalomban. A 20. században Beno Zupančič, legújabban Dušan Šarotar példázzák mindezt, ahogy az idősíkok „ugrándozó" szerepeltetése sem precedens nélküli (legfőképpen Drago Jančar lehet viszonyítási pont, tágabb időhorizonton, illetve a (poszt)jugoszláv térben pedig Ivo Andrić és Miljenko Jergović). Újszerű a több karakter beszámolójának is hangot adó, szimultanista narráció, amely spektrumon is kiemelt helyet foglal el az unoka, Jadran. Az ő visszaemlékezésének szellemi ösvénye csakúgy, mint tényleges pályafutása akár egy irányba is ívelhet egy bizonyos Janez Lipnikével a szintén szlovén Jančar néhány évvel korábbi, *A névtelen fa (Drevo brez imena)* című könyvében. Utóbbi szereplő mottója az lehetne, hogy „bármerre mozdul az ember a jövőjében, máris nyomában van a múltja. És ez nem jó. A múltban sok minden van, és jó, ha ott marad, ahol van. Amikor az ember a múltat kezdi firtatni, a tulajdon jövőjét fenyegeti".

Vojnovićnál az unoka Jadran szintén úgy véli, hogy rokonságának Momjan, Otoka, Ljubljana és Buje településeihez köthető történései, sorsai, így a zsidó dédnagymama, az olasz megszállás, az államosítások, a szlovén állampolgárságuktól megfosztott eltűntek, vagyis ezek a dermesztően közép-európai és balkáni, máig sem teljesen tiszta, tébolyult történések és egyéb családi traumák összekapcsolódnak és testet öltenek benne: „A sötétség felé kell fordulnom; le kell merülnöm belsejébe [...] rajta keresztül vezet az út mindenhez, rajta keresztül vezet az út hozzám. Talán benne rejlik az otthonom. A sötétségben."

E karakter ellenpólusa felesége, a projektekkel-túlórázós, otthon-is-gépnél-ülős, röviden: nagyon valós, nagyon jelenkori Anya. Az ő szavaival férjében, Jadranban „mintha minden neheztelés, megbánás, vágyakozás, kétségbeesés és csalódás, mintha mindezek az emberi sorsok benne rekedtek volna, megdermedve az időben".

Elgondolkodtató kérdés (egyben filozófiai problémamegfogalmazás, ha akarjuk), hogy a múlt magyarázatot kap-e a jelenben, ahogy a jelen is a múltban, mely gondolatmenet valósággal rabul ejti nemcsak Jadrant, hanem a már említett Lipniket is Jančarnál? Netán a mindettől jóval gyakorlatiasabb Anya érvelése, miszerint „minden koincidencia, a dolgok tőlünk függetlenül

történnek, nincs értelme tehát okokat keresni, a világ káosz, gyerekes dolog mindent egy történetbe belekényszeríteni", vinne előrébb? Ebben a kérdésben Vojnović mintha csak látszólag állna Anya oldalára.

Ha káosz is van és minden szalad, a fügefa marad, mindvégig, az állandóság és a szeretet jelképeként. A fentebb éppen csak felvillantott bölcseleti mélységeket ellensúlyozza a könyvben Anya és Jadran mindennapjainak valóságszerű, veszekedős világa, a vulgaritás, vagy a „dragománian" hosszú mondatokkal ábrázolt, naturális, időnként sikamlós jelenetek, a tizenéves kosármeccsek és végzős bulik fricskázós flashbackjei, végül az emlékezetkieséses narráció vákuumhatása, vérmes várakozást váltva ki az olvasóban.

Az egyik legtanulságosabb jelenetben, miközben a nagyapa Aleksandar arra kíváncsi, hogy Jana még emlékezik-e fiukra, Safetre és az unokára, Jadranra, a könyv egyik legérdekesebb mondatát olvasni: „Az emlékezet mechanizmusait lehetetlen szétválasztani, mert ezek a mechanizmusok akaratlagos rend nélkül működnek, véletlenszerűen választják ki áldozataikat, mintha csukott szemmel, egy óriási edényből választanák ki a lottógolyókat". Ekkor Jana egy pillanatra a „régi" lesz, és tiszta tudattal kéri ki magának mindezt.

A szabadkai Lovas Ildikó parafrazált szavai igaznak tűnnek, nemcsak Jadranra nézve, hanem talán mindannyiunkra: „Arra a kérdésre is választ kell találnia, hogy ő kicsoda, ez pedig lehetetlen, ha bizonytalanok vagyunk az emlékeinkben; az egymásra vetülő idősíkok nem közelítenek, hanem távolítanak attól a helytől, amit ha nem veszett volna el az idő – otthonnak is nevezhetnénk [...] A történelem mégsem az időben érhető tetten, az egymásra vetülő, a regényhőst elbizonytalanító idősíkokban, hanem a földrajzi térben. Nevezzük – minden berzenkedés, tiltakozás, ajakbiggyesztés ellenére – ezt a teret Közép-Európának."

GYEREKEK, HAGYJÁTOK MÁR ANYUKÁT

Nagy ívben vágódott el az autótól,
szinte tompán, alig hallhatón a levegőbe vetődött,
amikor a városból hazafele sietett. Csendesen elterült,
csak kezét emelte magasba, vele nyitotta ki a házikert
ajtaját, táskájából minden szanaszét szóródott,
az autó megállt, belőle két ember kiugrott,
sápadtan és fejvesztve felnyögött,
férjétől a késés miatt kér elnézést, valaki férfias
zavarában rendbe szedi szoknyáját, oly ügyetlenül
kötötte meg köténye t, lábai meg-megrándulnak, mintha
nem tudná kinyitni a kamrát, a rendőrök odaszaladtak
s elébe térdeltek, tenyerével köröz, már
hagymát szel, szemei nedvesek, szeretné
megtörölni, valaki az ajtóban csönget, fia az iskolából,
autósorok dudálnak, átkozott picsa,
egy öregember ölére veszi a fejét,
férje megcsókolta és elsütött egy viccet, ő pedig
szemét lehunyva piheg, a víz felforrt,
a tűz serceg, sietni kell, a tepsiben a hússzelet
már-már sistereg, három nő szedte össze a kozmetikai
cuccát, a táskájába tették, az asztal megterítve,
leülnek, fejét lehajtja, ma nem érzi jól magát,
szerfelett sietett, az autósor egyre hosszabb,
az autósok egyre ingerültebbek, férje veszekszik vele,
már megint azok az idegek, dőlj csak le, aludj, ő
pedig halálosan fáradtan hanyatt feküdt, a vértócsa
nőttön-nő, meg kell írni a jegyzőkönyvet, karja
a mellére hullt, nézzétek, már alszik is, kipihenheti
magát, egy fehérruhás ember csendben betakarja,
gyerekek, hagyjátok már anyukát békén, csendben legyetek,
elszenderedett.

Lukács Zsolt fordítása

Edvard Kocbek a 20. század második felének kimagasló szlovén költője, író, filozófus, politikus, keresztényszocialista gondolkodó. 1904-ben született Sv. Jurij ob Ščavnici faluban, Szlovéniában. Mariborban két évig teológiát tanult, majd átiratkozott romanisztika szakra, ami miatt később kijutott Berlinbe, Lyonba és Párizsba is. A háború előtt franciatanár volt Bjelovárban, Varasdon és Ljubljanában. A szlovén katolikus értelmiségi kör vezető alakja. 1941-ben a Felszabadítási Front alapításában vett részt, mint keresztény-szociáldemokrata vezető. A két világháború között komoly politikai szerephez jutott. A háború után 1951-ig a kormányban is magas funkciót töltött be, de mivel nem értett egyet a hivatalos politikával, kénytelen volt politikai és részben kulturális elszigeteltségbe vonulni, amely haláláig tartott. Ezt részben annak is köszönhette, hogy 1950-ben kiadták *Félelem és bátorság (Strah in pogum)* című novelláskötetét (magyar fordításban is megjelent), melyet a hatalmi vezetők nem néztek jó szemmel; másrészt annak, hogy 1974-ben egy interjú során említést tett több ezer ember lemészárlásáról, akiket a partizánok bírósági eljárás nélkül gyilkoltak le a második világháború után. E kijelentése miatt tíz évre eltiltották a publikálás lehetőségétől, állandóan megfigyelés alatt tartották, és beszélgetéseit is lehallgatták. Heinrich Böllel folytatott széleskörű és mély levelezést, aki pártfogásába vette, és emiatt nem merték börtönbe zárni. 1968-ban Prešeren-díjban részesült *Borzalom (Groza)* című verseskötetéért.

A FOLYÓ MENTÉN

Keskeny völgy, itt a Savinje árja hömpölyög.
Mindkét irányból növényzet, a lombokban
hangverseny, a hordalékon kócsag.
Meredélybe vájt házsorok, sínpár
kanyarog a folyamhoz. Utasok látóhatárt
vagy újságokat böngészve gondjaik közt
igyekeznek szert tenni kényelemre.

A Száva egyre mélyül, lassul, számos
települést szed rendbe kanyarulata gondtalanul.
A mellette elhaladó teherautók játékszerek.
Az úszó egyhelyben marad, nem halad.
A várak magabiztosan szemlélik egymás
képét a lomha víz tükrében.
A mocsok mitikus, görbülő kanyarulatai
Dosztojevszkij hosszú fejezeteiből ívelnek elő.

Osztálytermemben egy térkép függött valaha.
Zágráb és Belgrád integetve üdvözletüket küldték.
Ha kirándultunk, a Savica-vízesés moraja hallatszott.
Egy nő, a szikla mellett, kiejtette a nevem.
Olyasmiket láttam, amiket ma már nem láthatok.
Ljubljana látványa tűnik fel előttem, ahol Jakopič[1]
alakja rajzolódik ki a frissen festett vásznakról.
Ugyanazon folyó hullámai borítják.

A bal parton szemüvegem leveszem.
Halászok, egy korhadó csónak, rozsda marta híd,
gyümölcsösök és hallgatag kukoricamezők.
Forróvérű földművesek, biciklisek
fontolkodón haladnak a kőúton.
Vízerőművek zsibongnak, gázolaj párlatot
árasztanak a benzinkutak. A rend,
bár próbál, de a káosznak ellenáll.

Mindenhol-sehol, de ott sündörög az idő.
Hízott állatok toporognak a pajtákban,
valahány éjhomályt rág. Egy fekete ló fújtat.
Fogalmam sincs, a világról mit fontolgat.
Talán a szabadság után sóvárog. A fény,
a földből felbuzgó, patáját tüzeli,
vad vérét szél éleszti.
Várja az élet, bárcsak felnyeríthetne
és vágtatna nyomban a szürkületbe.

Mi éleszthetne fel téged, ó, ember,
aki munkádba temetkeztél,
mi késztetne arra téged,
hogy kába álmaid kitisztuljanak
és szemedbe visszatérjen a tündöklő fény?

Lukács Zsolt fordítása

Robert Simonišek (1977, Celje) — Költő, irodalmár, művészettörténész és kurátor. Filozófiát és művészettörténetet tanult, ezekből doktori címet is szerzett. Mindkét esszégyűjteményéért Rožanc-díjat, a nemzetközi kiállításáért Valvasor-díjat kapott. Számos helyen tartózkodott, továbbra is csak alkot, bárhol is legyen és él.

[1] Rihard Jakopič (Ljubljana, 1869-1943) szlovén impresszionista festő.

Az őszülő apa iszik és azt hajtogatja:
Fehér bor, nem is oly édes, épp' megfelelő.
Sötétség ölel körül.
Látásom homályos.
Ám, ha kitöltöd, aranyló bor-özön fröcsög, csillan, ekkor eszmélek csak.
Anyám szőke hajfonata lebben el szemem előtt,
apámé fekete.
Az övét nem látom.
Kereket oldottam, amikor elhurcolták.
Egyedül anyám és nővére maradtak csak mellettem.
Amikor apáért jöttek, már várta őket, sejtette,
tudta, hogy valami készül ellene.
Utolsó óhaja úgy hangzott, bárcsak hozhatna még a sötét, hűvös pincéből egy liter fehér bort.
Megengedték és kiröhögték. Azok is ittak belőle.
Megivott egy pohárkával és végigpillantott a dombokon,
a látóhatártól látóhatárig terjengő halmokon,
milyen jó, a Nap mintha három korty alatt
járná be kelettől nyugatig tartó szokásos útját.
Az út egésze a garatban ily érzetet garantált,
Mária dicsőítésébe kezdett, képtelen volt abbahagyni,
újabb énekeket hívott elő emlékezete.
Ezzel a végzetet ingerelte,
talán ez volt az az utolsó, döntő csepp a pohárba,
e nemes bor sárga cseppje és Máriáé.
A kihallgatáson az arcát ütlegelték,
fejbe verték, csak úgy zengett,
de ez a kezelés oly ütemre folyt,
hogy még maga Jézus se bírta volna.
Semmit se tudott, képtelen volt bármit is kitálalni,
csak ezeket az átkozott Mária-énekeket. Ó, te templom egere,
az egyházi énekkar huszadrangú ócska vészmadara,
befognád végre a pofád, más szelek fújdogálnak már,

most harci nótákat dalolász ajkunk, himnuszokat és indulókat,
nem pedig gyermekded óbégatást, jajgatást.
Pofáját szétverték, fejét betörték.
Talán emiatt nem látom őt.
Arctalan. Harmadnapra a poljei diliházban lelte halálát.
Őrült volt, mert el semmit se kotyogott.
Őrült volt, mert kiadni senkit se tudott
magán kívül.
Hibbant egy arany garat.
Borom öntöm, könnyem ontom, de nem úgy, mint ő.
Majd újra töltök.
Anyám előttem önti ki lelkét, mi, hogyan is volt
és mindazt, mi kitudódott.
Szőke fénylő fürtök, finom, fényes tincsek.
Az én hajam pedig, mint az apámé, sötét és fekete,
erős, akár a kefe.
Égnek mered.
Elhúzom én a nótáját annak a Máriának, Jézus meg ne dumáljon nekem szeretetről,
másszon vissza a keresztre, oda fel.
Nem látom apámat.
Nincs, odalett. Sosem ér véget.
Vagy egyszer majdcsak megjelenik előttem.
Egy pohárka bort töltenék neki, azt a sárgán aranylót,
mintha az ő hordójából lenne, hűs pincéjéből,
ha megjelenne, ha arca lenne.
Ha.
Töltök még magamnak.
Ó, újra és újra.

Lukács Zsolt fordítása

Jure Jakob (Celje, 1977) Filozófiából és összehasonlító irodalomtudományból diplomázott a ljubljanai Bölcsészettudományi Karon. Később összehasonlító irodalomtudományból kisdoktori képzést végzett. Eddig 6 verseskötete jelent meg, legutóbbi 2022-ben a *Süketek tanítója, némák tanulója* címmel *(Učitelj gluhih, učenec nemih)*. Négy jeles szlovén irodalmi díjban részesült, a legutóbbi a Prešeren Alapítvány-díja volt (Prešernov sklad, 2019). Magyarul 2007-ben a Tipp Cult Kiadó gondozásában jelentek meg versei a *„Küszöbön aludni" (A Fiatal Szlovén Költészet Antológiája, 1990-2005) című kötetben*.

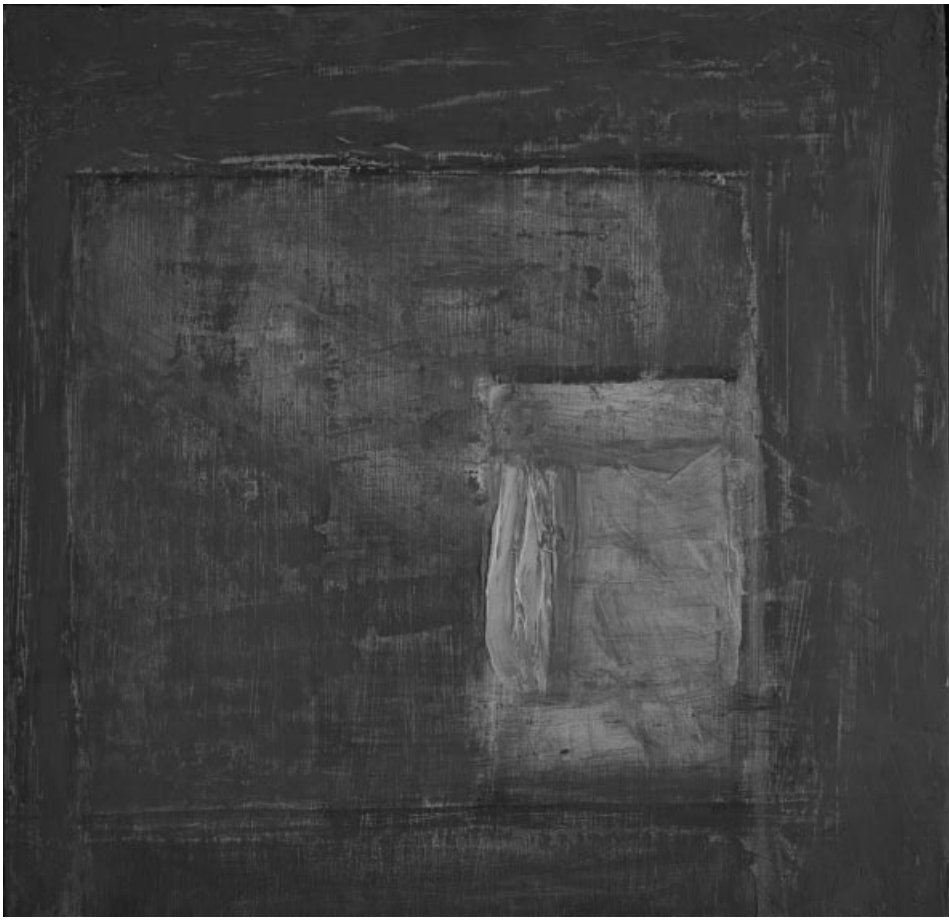

BEHUNYT SZEMMEL

Fischer Balázs képeiről

Fischer Balázs azt festi, amit lát. Pontosítok, ahogy lát. És pontosan ebben van elvontabb képiségének lírai ereje. Azt is mondhatnánk, hogy teljesen mindegy mára, mit fest, csupán címei borzolják fel kellemesen fantáziánk simának tűnő tükörfelületét, mindegy tehát, hogy vajon mit is lát bele festőnk egy lichthofba, milyen színrétegeket visz fel ugyanazon mozdulatlan függönyök megfestésének sorozatába, saját falnak támasztott festményeinek évszakonkénti változásába vagy műteremfalrészletének látképébe, és egyáltalán.

És egyáltalán: „Telepakolja műtermét, hogy annak megfestésekor az esszenciális ürességet mutathassa meg. Hogyan? Gyönyörűen tünteti el a zsúfoltságot, a rengeteg lim-lomot a képtérből. Hosszú folyamat eredményeként. Addig dolgozik a képen, míg az egyensúly helyre nem áll. Forma és üresség között. A kísérlet tárgya mindig ugyanaz a tér, saját műterme, amiben először elmozdítja a korábban beállított dolgokat, mintha új kompozíció lenne, majd lassan átfesti a konkrétumokat, csupa sejtelem és szépség lesz minden képe” – írta Fischer Balázs párizsi kiállításának katalógusába Silent Pen. Vagyis ezzel körülbelül azt állítja, hogy az igazi, személyes téma megtalálása mindig az igazság egyfajta behatolása a képekbe. Jelenleg kiegészülve egyéb, látszólag egészen más témákkal is, külső terekkel, más képek vagy függönyök megjelentetésével. Ám mindez a lényegen, a képeken (szerencsére!) nem változtat. A gondosan kiválasztott, látszólag monoton, (monokróm), de borzasztóan személyes témák a legszemélytelenebb módon tárulhatnak fel. Adott esetben legtöbbször a Csendes Toll által emlegetett műterem belsejének állandó megfestésével, ami persze, (természetesen) mindig más lesz, de ezen nem lepődünk meg, (nem ezen lepődünk meg), hiszen Váli Dezső, Nádor Tibor vagy Krajcsovics Éva munkáin és kiállításain is edződve jó néhányszor

megtapasztalhattuk már ezt a metamorfózist. (Átalakulást.) Egyszerűbben úgy lehetne mindezt megfogalmazni, hogy valamikép(p)en mindhárman így számolják fel az egójukat. Ahogy Balázs is újból és újból megszünteti vagy eltünteti saját énjét, újból és újból megfestve műtermét, újabb és újabb lépést téve a megtisztulás, vagy nevezzük másik nevén, az üresség, a kiüresedés felé. Hiába pakol a műterembe tárgyakat vagy függönyöket, a cél (a mű megszületése) ugyanaz marad, harmonikus egyensúlyt tartva az eszközzel (festékkel, vászonnal, matériával). Ahogy Weöres Sándor fordította le ugyanezt nekünk: (az úttal *A teljesség felé*). És ahogy a keleti bölcselőktől, főként Lao-cétől megtanulta, és általa mi is, a cél maga az út. (Az út maga a cél.) Ennél egyszerűbben csupán azt lehetne mondani, hogy a szemünket akár be is csukhatjuk (csukjuk be!) időnként a képek nézegetése közben, ugyanis a falakon lévő képeket így is jó ideig látni fogjuk belső vásznainkon (a galéria elhagyása után is). És amikor kinyitjuk (nyissuk ki!), látni akarjuk újra e festményeket, mert nem csupán esztétikusak, hanem talányosan részletes szépségükkel megtisztítják (homályosuló) látásunkon keresztül (fáradékony) szívünket is. (Nézzük hát akkor őket most, ameddig csak lehet!) De ugyanakkor: pssszt!, ezt már nem muszáj elhinni. (És egyáltalán, semmit sem.) Nézzük csak őket, mint élőlényeket, bámuljuk bátran és bambán, vagy csukjuk be szemünket szemlélődőn, belső tekintetünkkel simogatva a képek rücskös felületét, ugyanazt fogjuk látni végül, akár a képet magát, akár a kép, a látvány mögöttesét nézzük. És ekkor biztosan megnyugodhatunk, az út, a cél, az eszköz pontosan összeér. Ettől jó egy kép. Ennyi. És bár…

Szárnyashajóról figyelni a halkan halódó partot,
ahogy Isten mindent szépen lecsupaszított már, alkot.
Egy őrangyal meg a felhőkből hallgatja a tengert,
szemét behunyja, nem érti, sajnálja, de irigyli is az embert.

(*Elhangzott 2023. okt. 12-én Budapesten, a The Red Door galériában*)

Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT. és alternatív terjesztők

Szerkesztők
JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (főszerkesztő-helyettes, kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (próza rovat: szenazol@gmail.com)

Lapterv
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak
HEGEDŰS GYÖNGYI, KAKUK TAMÁS, MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR,
SOPOTNIK ZOLTÁN, SZILÁGYI MIHÁLY

Online
PAPP MÁTÉ (felelős szerkesztő), SZŰCS BALÁZS PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak
BARI KÁROLY, BUJI FERENC, DUKAY BARNABÁS, GERLÓCZY GÁBOR,
KELÉNYI BÉLA, KRULIK ZOLTÁN, MUZSNAY ÁKOS, TOLNAI OTTÓ, URI ASAF

Korábbi főszerkesztők: PAYER ISTVÁN, MONOSTORI IMRE

ÚJ FORRÁS
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI ÉS VÁROSI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer
Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2836 Baj-Szőlőhegy 2722/4
E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu
Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.
ISSN 0133-5332
Kiadja TMJV József Attila Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a BD Sollers nyomdájában Tatán.